కథా నిలయం
శ్రీకాకుళం

అస్పృశ్యగంగ

అనంతపురం నుంచి నారాయణపురం పోయే తోవలోని తపోవనంలో బాగీరథీ అనే ఇల్లు ఉంది. అనంతపురం అనంతమైన పురమూకాదు. అనంతుడి పురమూ కాదు. అనంతమ్మపురం. ప్రస్తుతం అక్కడక్కడా నీటి ఎద్దడి.

నారాయణపురంలో నారాయణుడూ లేడు. నరుడూ లేడు. రైతులు, కష్టజీవులు ఉన్నారు.

భాగీరథీ గంగా కాదు. నీళ్ళూ లేవు. ఆ ఇంట్లో నీళ్ళు కావలసిన నోళ్ళున్నాయి.

పొద్దుకూడేట్లో కుంకుతున్నప్పుడు వినాయక్ తవ్వేబావి అంచున నిలబడి లోపలికి చూడసాగాడు. చూచినకొద్దీ చీకటి పెరుగుతూ ఉంది. పొద్దు కుంకినట్లల్లా చీకటి దట్టమవుతూ ఉంది. లోపల ఏమీ కనిపించలేదు.

ఏమీ కనపడకుండా పోయిందాకా చూచి, వెనుదిరిగిన అతడికళ్ళల్లో తిరిగిన నీళ్ళను కళ్ళే మింగాయి. బావిలో నీళ్ళు పళ్ళేదు.

ఏమీ లేదన్న చోట ఏమయినా దొరుకుతుందేమో అన్న ఆశతో చూచే చూపు వినాయక్‌ది.

చీకటి పడిందని, ఇంట్లోకి రమ్మని చెప్పటానికి వచ్చిన పిల్లలు మౌనంగా ఉన్న తండ్రిని చూచి మాట్లాడకుండా లోనికి పోయారు.

అతను గుండె పట్టుకొన్నాడు. హృదయం భారంగా ఉంది.

మళ్ళీ మళ్ళీ బావిలోకి చూశాడు. ఏముంది కనపడడానికి మట్టి తప్ప. మట్టికాదు బండ. బావిలో బండ పడింది.

బావితవ్వే గోవిందు బండ పడిందని అంతకుముందే చెప్పి వెళ్ళాడు. అయితే ఆశ చావలేదు. గోవిందు నమ్మకం గోవిందుది.

బండ పడిందన్నమాట విన్న వినాయక్ గుండె చెరువయింది. అందులోనూ నీళ్ళు లేవు. మతి లేదు. మాట లేదు. మౌనం.

వినాయక్‌ది పంట ఎండిపోతుందన్న బాధ కాదు. నోళ్ళెండుతాయన్న దిగులు. ఆ ఇల్లు, ఆ కాలనీ మునిసిపాలిటీకి చెందదు. పంపునీళ్ళు రావు. కాలనీలో బావులున్నాయి. వాటి నీళ్ళు

వాటి వాళ్ళకేచాలవు. చాలినా వినాయక్‌ను తోడుకోనివ్వరు. తోడుకోనివ్వమనరు. అలా ఉంటారు. పనివాళ్ళు తోడితే రెండో మూడో కడవలు తోడుకోనిస్తారు. అవీ చాలవు. అయినా తోడ దగ్గవాళ్ళు వినాయక్ ఇంట్లో ఎక్కువ కాలం పనిచేయరు. తెలియక చేస్తే చుట్టూ ఉన్నవాళ్ళు తెలియజేస్తారు. నోటితో చెప్పరు. నొసటితో చెబుతారు. వాళ్ళు పని మానుకొంటారు. పనివాళ్ళకేమో దొరుకుతారు. వీళ్ళకు వాళ్ళ బావుల్లో నీళ్ళు తోడే అర్హత ఉండదు. అర్హత ఉన్నవాళ్ళూ దొరుకుతారు. ఎక్కువకాలం ఉండరు.

భాగీరథిలో నీళ్ళకోసం ఆరునోళ్ళున్నాయి. తాగే నీళ్ళే కష్టమయితే వాడే నీళ్ళేలేని చోట ఉండటం ఎందుకూ వెళ్ళిపోవచ్చు. కానీ పోలేదు. కారణం సొంతిల్లు. జన్మకో శివరాత్రి. తనకంటూ ఎక్కడా ఇల్లులేనివాడికి సొంత ఇల్లు సొట్టదయినా మొర్రిదయినా తొర్రిదయినా స్వర్గం. తన ఇల్లు. తన ఇంట్లో తానుండాలి. అంతేకాదు తానక్కడే ఉండాలి. అంతే. తన ఇంట్లో తానుండడమన్నది ఒక పోరాటం. అదృశ్య యుద్ధం. తానక్కడే ఉండాలి. అదే తన నిర్ణయం. అదే తన విజయం. అదే తన తాపత్రయం.

తాను కాలేజీనుంచి, తన భార్య స్కూలు నుంచి వచ్చేసరికి మసకచీకటి ముసురుకొంటుంది. స్కూళ్ళనుంచి పిల్లలు కూడా అలసిపోయి వస్తారు. రెండు మైళ్ళు నడిచి తీరాలి. తనకు సైకిల్ అయినా ఉంది. మిగతావాళ్ళకు లేదు.

తాను పోలేక, భార్యను పంపలేక, పనిమనిషి లేక, పిల్లలకు కడవలు, బిందెలు ఇచ్చి ఎక్కడ నీళ్ళు దొరికితే అక్కణ్ణుంచి తెమ్మని పంపేవాడు వినాయక్. ఒక్కొక్కప్పుడు దొరికేవి. ఒక్కోసారి దొరికేవి కావు. అప్పుడు వాళ్ళు అటు నారాయణపురమో, ఇటు అనంతపురమో పోయి నీళ్ళు తెచ్చేవాళ్ళు. అంత పెద్ద కడవలు బిందెలు బరువుగా వాళ్ళు మోసుకొని రావటం, చదువు బరువుతో అలసిపోయిన పసిప్రాణులు నలిగిపోవటం చూడలేని వినాయక్‌కు సొంతబావి ఇంట్లో తవ్వించుకోవటం తప్పలేదు.

వాళ్ళ జీతాలు అంతంతమాత్రం. అప్పటికింకా జీతాలు పెరగలేదు. భార్యాభర్తలిద్దరికీ ముసలి తల్లితండ్రులున్నారు. వాళ్ళూ పేదవాళ్ళు. పల్లెల్లోనే ఉన్నారు. వాళ్ళకూ ఎంతో కొంత పంపాలి. వాళ్ళు చదువులేనివాళ్ళు, ఆస్తిపాస్తుల్లేవు. పిల్లల్నే సంపదగా పెంచుకున్నారు. వాళ్ళమీదే ఆధారపడ్డారు. వాళ్ళు పల్లెలు వదల్లేరు. పట్నం రాలేరు. వచ్చి ఉండలేరు. కలో గంజో పల్లెలోనే చాలంటారు. ఖర్చు తప్పదు. వాళ్ళకు పంపంగా మిగిలింది ఇంటికి సరిపోతుంది. నలుగురు పిల్లలు. ఎక్కొస్తున్నారు. వాళ్ళ చదువులకు డబ్బు ఖర్చు పెరుగుతూ ఉంది. వాళ్ళు పెరుగుతున్నారు. తిండి, బట్టలు, చదువు ఖర్చు పెరుగుతూ ఉంది. కాలం గడిచేకొద్దీ డబ్బు అవస్థగా ఉంది.

దానికి తోడు ఇల్లు కట్టించుకోవటం, దాని ఖర్చు తెచ్చిన అప్పు, నెలనెలా వడ్డీ. మొత్తంమీద డబ్బు కటకటగా ఉంది. ఆ పరిస్థితుల్లో బావి తవ్వించుకోవలసి వచ్చింది. ఖర్చుమీద ఖర్చు. బావిలో బండ పడింది. ఇంక నీళ్ళు పడే ఆశ ఎండమావి.

బావిలో నీళ్ళు పడతాయంటాడు గోవిందు. నీళ్ళు పడితే బాగుండునని వినాయక్‌కూ ఆరాటం.

బండపడితే ఏం చేయాలి? వినాయక్ అడుగుతున్నాడు. గోవిందు చెబుతున్నాడు. ఎందుకయినా డబ్బు కావాలి. తూటాలు పెట్టి పేలిస్తే బావిలో నీళ్ళు పడతాయని నలుగురూ అన్నారు. బోరు వేయించినా మేలే అన్నారు. అదైనా ఖర్చే! ఇదైనా ఖర్చే! అంత డబ్బు ఖర్చు చేయలేని పరిస్థితి వచ్చింది. తాత్కాలికంగా బావి పని ఆపాడు వినాయక్. పిల్లలకు నీళ్ళు మోసే బరువు తప్పదు.

పదిమంది పదిరకాలుగా చెప్పారు. నీళ్ళు లేని బావి. అదే గుంటను పూడ్చమన్నారు. అదొక ఖర్చు.

పిల్లలు తిరిగే చోటు దానిమీద మూత వేయించమన్నారు. లేదా కాంపౌండు గోడ కట్టమన్నారు. కాదంటే బండలు పాతమన్నారు. అది ఖర్చే.

కొండలా పెరిగిన తవ్వకం మట్టిమీద పిల్లలు చేరి జారుతుంటే ఆ ఊపులో వచ్చి వాళ్ళు నీళ్ళులేని బండ బడ్డ బావిలో పడితే లేనిపోని బాధనీ భార్యాభర్తలిద్దరూ హడలి చస్తున్నారు. తమ పిల్లల్ని ఆపుతున్నారు. కాలనీ పిల్లల్ని ఆపటం వాళ్ళ తరమా? రోజంతా ఇంట్లో ఎవరూ ఉండరు. అప్పుడేమయినా పిల్లలకు జరిగితే? అదొక పోటు. తలనొప్పి.

దాన్ని పూడవనయినా పూడవాలి. లేదంటే తూటాలు పెట్టి బండయినా పగలగొట్టాలి. ఎందుకయినా డబ్బుకావాలి. అదీ పెద్ద సమస్య. బావి దగ్గర తలపట్టుకొని నిలబడ్డ వినాయక్‌ను భాగీరథి వచ్చి ఇంట్లోకి తీసుకొని పోయింది.

ఆమె గోల ఆమెది. అందులో నీళ్ళు పడతాయో లేదో, బండ పగులుతుందో లేదో పగిలినా నీళ్ళున్నాయో లేదో. వాటర్ డివైనర్ రాలేదు. చూడలేదు. తవ్వమని చెప్పలేదు. వినాయకుడు తోడు గోవిందు. ఇద్దరూ కూడబలుక్కొన్నారు. ఇక్కడంటే ఇక్కడనుకొని తవ్వారు. ఏమయింది? నీళ్ళు పళ్ళేదు. బావి వాస్తు బాగాలేదు. అదొక సొద్దు.

అన్నింటికి మించి పూజ చేయించలేదు. పురోహితుణ్ణి పిలవలేదు. దక్షిణలివ్వలేదు. అయ్యవారికి దండం పెట్టుకోలేదు. బావి విషయమే కాదు. గృహప్రవేశమూ అంతే! ఎవరినీ పిలవలేదు. అన్నం పెట్టలేదు. కనీసం ఫలాహారం అయినా ఫరవాలేదు. పూజా పునస్కారాలు సరేసరి.

పాలు పొంగించి బ్రూ కలుపుకొని నలుగురూ తాగి తోవన వస్తూ పోతూ ఉన్నవాళ్ళకు ఇంత ఇచ్చారు. తాగేవాళ్ళు తాగారు. తాగనివాళ్ళు తాగలేదు. తాగమని చెప్పకుండా తాగకుండా వెళ్ళిపోయినవాళ్ళ చాకచక్యం చారిత్రకమయింది.

ఆచారాలు, సంప్రదాయాలు, పద్ధతులు, పూజా పునస్కారాలు రీతులు రివాజులు లేని మనిషి పని ఇంతేనని ఆడిపోసుకోవటం వినాయక్ వినకపోలేదు. పట్టించుకోలేదు. కానీ అన్నింటా అనుకూలవతి అయిన భార్య లోపల్లోపల కుమిలిపోవటం అతను గమనించకపోలేదు.

భూదేవి తల్లివంటిది. తల్లి అన్నం పెడుతుంది. ఇల్లు ఇస్తుంది. నీళ్ళిస్తుంది. పంట ఇస్తుంది. బ్రతుకు ఇస్తుంది. తల్లికి కొడుక్కు మధ్య దళారులెందుకని. అందుకే గృహప్రవేశంలో దళారులు లేరు. బావి తవ్వకంలో దళారులు లేరు. పూజ పేరుతో సోమరుల్ని ప్రోత్సహించటం వినాయక్‌కు ఇష్టంలేదు.

భాగీరథి మౌనంగా వింటూ ఉంది.

భూమి తల్లి. తల్లి తనువు ఎక్కడ గిల్లినా నెత్తురు వస్తుంది. ఆ నెత్తురు ఈ నీరు. ఈ బావులు ఈ పాతాళగంగలు. ఎముకమీద పొగిచినా నెత్తురు రాకపోవచ్చు. అరిచేతిలోనో, అరికాలిలోనో గిల్లితే నెత్తురు కారకపోవచ్చు. అంతమాత్రాన తల్లి శరీరంలో నెత్తురు లేదనటం కుదరదు. తల్లి దయమాలి ఉండదు. బిడ్డ దాహబాధ మాన్పక మానదు. సంఘంలో పరాభవింపబడే కొడుకును చంక నెత్తుకోకతప్పదు. ఎవరికీ ఏ ద్రోహమూ చేయకపోయినా హింసించే లోకం లాగా కాక అక్కున చేర్చుకొంటుంది. ఆదరిస్తుంది. భయపడనక్కరలేదు. బండ పగులుతుంది. బావిలో నీరు పడుతుంది. బావిలో నీరు పడకూడనంత ద్రోహం తానెవరికీ చేయలేదు.

భార్య ఊపిరిబిగబట్టి వింటూ ఉంది.

పూజ చేయించకపోవటమే బావిలో నీళ్ళు పడకుండా బండ పడటానికి కారణమంటే హేతువు అంగీకరించదు. ఇద్దరికీ ఉద్యోగాలు రావటానికి, పిల్లలు కలగటానికి పూజలు లేకపోయినా కరుణించిన శక్తి బావిలో నీళ్ళు పడకుండా చేయదు.

భార్య తల ఊపింది.

కాలనీలో మనకు నీళ్ళు పుట్టకపోవటానికి మనం కారణం కాదు. మనగతం. జాతి గతం. భారతీయత గతం. మనం ఇప్పుడు వేల పూజలు చేసినా మనకీ కాలనీలో నీళ్ళు పుట్టవు. బావిలో పుడతాయి. ప్రయత్నించాలి. అంతే.

భాగీరథి భర్త చేయిపట్టుకొని లోపలికి తీసుకుపోయింది.

బావిలో బండపడడం నిజంగా దురదృష్టమే. పూజ చేయించి, వాస్తు చూపించి తవ్వినా పడే బండ పడనే పడుతుంది. మనకున్న స్థలం ఈ కొంచెమే. ఇందులో ఎక్కడ తవ్వినా బండ ఉండే ఉండవచ్చు. మరోచోట మనం బావికోసం స్థలం కొనలేం. తవ్వించలేం. మన స్థలంలో ఈ బావికింద ఉన్న బండ చీలి నీళ్ళు రావలిసిందే. రెండు బండల మధ్య జల నిరంతరం ఉంటుందంటారు. ఆ బావి ఎండిపోదు. వొట్టిపోదు. నీటి ఎద్దడి ఉండదు. అనుభవం ఉన్న గోవిందు బండల మధ్య గంగాభవానీ ఉందంటాడు. అతడి మాటమీద నాకు అవిశ్వాసం లేదు. కష్టజీవి. అమాయకుడు. కల్లాకపటం లేనివాడు. పేదవాడు. గంగను నమ్ముకొన్నవాడు. బావులు తవ్వటమే అతడి జీవితం. నీళ్ళు లేనిచోట తవ్వుకొంటూ పోడు. మోసం చేయడు. గంగ అతణ్ణి మోసం చేయదు.

'అన్నం వడ్డించేదా?' అంది భార్య. 'సరే' అన్నాడు. ఆరుగురూ కూర్చున్నారు. ఎవరూ ఏమీ మాట్లాడలేదు. తండ్రి దిగులుగా ఉన్నాడని పిల్లలు మౌనంగా వున్నారు. భాగీరథి వడ్డిస్తూ ఉంది. అందరూ మౌనంగా ఉండేసరికి వాతావరణం వేడెక్కింది. మౌనం పారిపోగొట్టడానికి వినాయక్ కల్పించుకున్నాడు. స్కూలు సంగతులు, ఆటలు, పాటలు, పోటీలు, మార్కులు, మాయాజాలంలో పడ్డ పిల్లలు వస పిట్టల్లా ఒకటే కబుర్లు.

కోకిల కొసురు కూతలకంటే, బృహదీశ్వరాలయంలో పొద్దుటా, సాయంకాలం లౌడ్‌స్పీకర్‌లో వినిపించే గీతోపదేశంకంటే, ఇష్టమైన జానపద గీతం కంటే పిల్లల మాటలు తండ్రి చెవులకు విందు చేశాయి. వాళ్ళ మౌనం అతడికి నరకం. వాళ్ళ మాటలు స్వర్గం. వినాయక్ ఎప్పుడూ స్వర్గ సుఖాలే కోరుకొనేవాడు.

పిల్లలు అన్నం తింటున్నారు. వాళ్ళ మాటల్లో వాళ్ళున్నారు. వినాయక్ వాళ్ళ మాటలు వింటూ అన్నం అంటుకొంటూ ఉన్నాడు. వాళ్ళ మాటల రుచిలో అతను నెమ్మదిగా తనలోకి తాను వెళ్ళిపోయాడు.

రెండేళ్ళక్రితం తనకు చాలా పెద్ద కష్టం వచ్చింది. మంచం పట్టాడు. రెండు నెలలు లేవలేదు. నరకం అంటే ఏంటో తెలిసి వచ్చింది. ఇంట్లో తాను ఒంటరిగా ఉండేవాడు. మంచంలోంచి లేవలేడు. అదీ మంచంలోనే. పనిచేసే మనిషి లేదు. భార్య స్కూలు మానటానికీ వీలులేదు. ఆమెతో పిల్లలూ మానేస్తారు. పిల్లల చదువుకు ఆటంకం కలగరాదు. వాళ్ళు బాగా చదువుకోవాలి. తమకంటే మంచి ఉద్యోగాలు సంపాదించాలి. చదువు లేకపోతే, ఉద్యోగాలు లేకపోతే వాళ్ళ జీవితం దుర్భరంగా ఉంటుంది. తమకు ఆస్తిపాస్తులు లేవు. పొలం పుట్రా లేవు. నగానట్రా లేవు. బాగా బతకాలంటే చదువుకోవాలి.

ఇలాగే ఈ మంచం మీదే వీళ్ళైన స్కూలునుంచి రాకముందే తాను చనిపోతే ఏమవుతుంది? ఏడుస్తారు. వల్లకాటికి అప్పులిస్తారు. అంతేనా? అంతే అయితే ఫరవాలేదు. ఈ అయిదుగురూ ఏమవుతారు? ఎవరాదుకొంటారు? ఆమె తల్లితండ్రులు చేరదీయరు. బంధువులు రానివ్వరు. తన వాళ్ళూ రానివ్వరు. రానిచ్చినా వాళ్ళకేముంది? వీళ్ళకేం పెడతారు. ఎలా బ్రతుకుతారు. వీళ్ళకంటే ముందువాళ్ళు హరీ అంటారు. వాళ్ళు వయస్సు మళ్ళినవాళ్ళు.

వినాయక్ ఆమెను ప్రేమించి పెళ్ళాడాడు. కులం మతం చూసుకోకుండా పెళ్ళి చేసుకొన్నాడు. అమ్మానాన్న వద్దన్నా అత్తామామలు బెదిరించినా పట్టించుకోలేదు. ఆమె కూడా అంతే తెగువ చూపించింది. వాళ్ళవాళ్ళు తన దగ్గరకు రారు. తమను రానివ్వరు. డబ్బు పంపితే తీసుకొంటారు. అది అభ్యంతరం లేదు. అది వాళ్ళ హక్కు. వాళ్ళ అవసరం. కొడుకుగానీ, కూతురు గానీ పెళ్ళి చేసుకోవటం వాళ్ళకంత అభ్యంతరం కాకపోయినా లోకం కోసం ఊరూవాడా కోసం, జనంకోసం హడలెత్తి చస్తుంటారు. ఇష్టమున్నా ఉన్నట్లు కనిపించరు. వాళ్ళవల్ల లాభం లేదు. వాళ్ళేమీ ఆదుకోలేదు. తాము సుఖంగా ఉంటే వాళ్ళూ సుఖంగా ఉంటారు. లేకపోతే వాళ్ళూ కష్టపడతారు. తాను లేకపోతే వాళ్ళకూ వీళ్ళకూ కష్టం.

తనకేమన్నా అయితే తన భార్యాపిల్లల గతేమిటన్న ఆందోళన వినాయక్‌కు నిజంగా ఆయువు పోసింది. తాను పోయినా ఆమెకు ఉద్యోగం ఉంటుంది. ఉండటానికి ఇల్లుంటే ఎంత బాగుంటుంది. ఎవరి పంచనా చేరవలసిన గతి పట్టదు. అప్పుడే ఆరాటం మొదలయింది. సొంత ఇల్లు ఎంత చిన్నదయినా ఫర్వాలేదు. ఉండాలి. ఈ ఆందోళన, ఆరాటం, అతణ్ణి బతికించాయి. బతికి బట్టకట్టిన నాటినుంచి సొంత ఇల్లు అతడి ఊపిరి అయిపోయింది.

పిల్లలు ఏమేమి కబుర్లు చెప్పారో అతను వినలేదు. ఎప్పుడు అన్నం తిన్నారో చూడలేదు. ఎప్పుడు పుస్తకాలు పుచ్చుకొని కూర్చున్నారో గమనించలేదు. తన గతంలో తాను కూరుకుపోయాడు. భార్య భోజనం ప్లేట్లు తీసి శుభ్రం చేస్తున్నప్పుడు తాను లోకంలోకి వచ్చాడు.

పేపర్లు దిద్దుతూ కూర్చున్న భార్య ముఖంలోకి చూస్తూ నా మూలంగా నీకన్ని కష్టాలా అన్నట్లుగా ఉన్నాడు. మీ మూలంగా నాకీ ఆనందం అన్నట్లుగా ఆమె దిద్దిన ప్రశ్నపత్రాలు భర్తకు అందించింది.

వినాయక్ ప్రభుత్వ కళాశాలలో లెక్చరరు. ఆమె యల్లార్జిలో టీచరు. పిల్లలిద్దరు రామచంద్రనగరు మిస్సమ్మ స్కూలులో మూడూ నాలుగు. పెద్దవాళ్ళిద్దరూ యల్లార్జీలో ఆరూ, ఏడూ. తల్లితో పోయి వస్తారు. సెకండురోడ్డు మసీదు దగ్గర బస్సెక్కుతారు. అక్కడే దిగుతారు. అక్కణ్ణుంచి తపోవనం నడచివస్తారు. చిన్నవాళ్ళిద్దరూ ఖాదరు రిక్షాలో స్కూలుకుపోయి రిక్షాలోనే వస్తారు. పొద్దుట ఇల్లు వదలిన వాళ్ళు సాయంకాలానికి ఇంటికి చేరతారు. స్కూలులోనే తిండీ తీర్థం. వాళ్ళు స్కూలులో కడుపునిండా నీళ్ళు తాగుతారు. కేరియర్‌లో నీళ్ళు తెచ్చుకుంటారు. ఇంటి దగ్గర నీటి విషయంలో ఏ రోజు పరిస్థితి ఎలా ఉంటుందో చెప్పటం కష్టం. ఇంటినుంచి అందరినీ బయలుదేరదీసి, తాను కాలేజీకి వెళ్ళి సాయంకాలం అందరికంటే ముందుగా ఇంటికి వచ్చి అందరినీ ఆహ్వానిస్తూ ఉండేవాడు వినాయక్.

భార్యాభర్తలు నెలకింత జీతం తెచ్చుకొంటున్నారు. వాళ్ళకు పెద్దగా కష్టాలు లేవు. సొంత ఇంటి సొదవాళ్ళ గుండెల్ని వేదిక చేసుకొని కూర్చుండి ఉండకపోతే వాళ్ళు బాగానే బతుకీడ్చుకొని వస్తూ ఉండేవాళ్ళు. ఇంటిపని పెట్టుకున్నారు. అన్నీ కష్టాలే. అప్పులు చేయవలసి వచ్చింది. అంతటితో ఆపలేదు. బావిపని ఒకటే. అది కొరకరాని కొయ్యలాగా తయారయింది.

'నేను మంచంబైటేసుకొంటా' అన్నాడు వినాయక్. 'మీ ఇష్టం' అంది. మంచు దిండూ దుప్పటి తీసుకుపోయి బావిదగ్గరగా వేసుకున్నాడు. లోనికి వచ్చి, నీళ్ళు తాగి, పిల్లల్ని పలకరించి పడుకోమని చెప్పి, ముద్దులు పెట్టి వెలుపలికి వచ్చాడోలేదో, వాళ్ళు బిలబిలమంటూ సంచులు సరిది, మంచాలెక్కి కబుర్లు చెప్పుకోవటం ప్రారంభమయింది. నిద్రపొండని చెప్పి లైటు తీసేసి తలుపులు వేసి, నీళ్ళ చెంబుతో భాగీరథీ భర్త మంచం దగ్గరకు వచ్చి తల దగ్గరపెట్టి, కూర్చుంది. ఎవరూ ఏమీ మాట్లాడుకోలేదు. మౌనంగా ఉన్నారు. మౌన మహాసముద్రాలు రెండు, కష్టాలు చెలియలి కట్టలకు తలలు అలలై కొట్టుకుంటున్నాయి.

ఉన్నట్టుండి 'పోయి పడుకో' అన్నాడు. 'పోతాను' అంది. 'ఎక్కువగా ఆలోచించవద్దు' అంది. 'బుర్రపాడు చేసుకోవద్దు' అంది. సరేలే అన్నాడు. ఆమె లోపలికి పోయి తలుపు గడియ వేసుకొంది.

జరిగేది జరిగితీరుతుంది అనుకొన్నాడు. అలా అనుకోవటం ఆనందంగా అనిపించింది. ఆనందం వల్ల పడుకోలేకపోయాడు. లేచి కూర్చున్నాడు.

రాత్రి పదయింది. మొదటిఆట సినిమా చూచి వచ్చే వాళ్ళ రిక్షాల బెల్లులు రెండూ మూడు వినిపించాయి. కాలనీకి ఇంకా వీధిలైట్లు రాలేదు. అలికిడి అయితే కుక్కలు అరుస్తున్నాయి. జాగ్రత్తపరులు 'ఎవరూ' అంటూ హెచ్చరిస్తున్నారు. రిక్షాల లైట్లు కదలికలు సృష్టిస్తున్నాయి. తపోవనం నిద్రలోకి జారుకుంది. ఏ ఇంటిలో పెద్దగా లైట్లు లేవు. సినిమా చూచివచ్చిన వాళ్ళు మాత్రం తలుపులు తీయటం, లైట్లు వేయటం అక్కడింత ఇక్కడింత వెలుతురు. అన్నీ మట్టిరోడ్లు. పెద్దగా శబ్దం లేదు. దాదాపు నిశ్శబ్దం అలముకొంది. అప్పుడప్పుడూ ఆచార్యుల దగ్గు ఒకటి నిశ్శబ్ద నిశీథికి చైతన్య వైతాళిక స్వరం. అంత నిశ్శబ్దంలో ఆ అనారోగ్య స్వరం ఎంత ఆరోగ్యంగా సుస్వరంగా వినవస్తుందో.

తపోవనం విశాలమైన బయలులో పుట్టింది. ఎటుచూచినా మైళ్ళ పొడుగునా అఖండంగా బయలు. కనుచూపు మేర భారీ ఖాళీ భూములు. ఆ ఖాళీ ప్రదేశమంతా శూన్యం. నిశ్శబ్దం. సంచారం ఏమీ ఉండదు. ఇల్లు, ఇంటిపక్క ఇల్లు, చెట్లు లేవు. కదలికలేదు. అఖండమైన శూన్యం. నిశ్శబ్దం. ఎటుచూచినా చెట్టులేదు. పుట్టలేదు. పైరు లేదు. పంటలేదు. నీరు లేదు. తడి లేదు. అఖండమైన విరామం.

నారాయణపురానికి పోయేవాళ్ళు అప్పుడొకరిద్దరు, ఇప్పుడొకరిద్దరు పోతున్నారు. కాళ్ళు నేలకు తాటిస్తూ చప్పట్లు కొట్టుకుంటూ ఆడుతూ పాడుతూ వెళుతున్నారు. ఈ శబ్దాలకు పురుగూ పుట్రా తప్పుకొంటాయని వాళ్ళ అభిప్రాయం. మనుషులంటే వాటికి భయం, అవంటే మనుషులకు భయం. కాలనీ ఏర్పడ్డాక పాములు, తేళ్ళు కనిపించడం తగ్గింది. మొదట్లో విపరీతంగా కనిపించేవి. ఈ మనుషులతో మనకెందుకనుకొని అవిదూరంగా పోయాయి.

పొలంలో పంటలు పండటం తగ్గాక పాములు, తేళ్ళు ఆ పొలాల్లో విపరీతంగా పుట్టి పెరిగాయి. ఏ రాయి కదిపినా, తేలో తేలుపిల్లో, పాంపిల్లో, మండ్రగబ్బో పకపకలాడేవి. పరిస్థితి పూర్తిగా మారిపోయింది. అవీ పరారయ్యాయి. మకాం మార్చాయి. తామున్నచోటుకు మనుషులు వచ్చి ఉండడం వల్ల వాళ్ళ ముఖాలు చూస్తూ ఉండలేక అవి దూరంగా వెళ్ళిపోయాయి. కాలనీ ఏర్పడ్డాక నారాయణపురం పోవాలంటే రాత్రిపూట భయం లేదు. మునుపు మొదటి ఆట చూచినవాళ్ళు రెండో ఆట కూడా చూచి, తెల్లారిన తరువాత వచ్చేవాళ్ళు. ఇప్పుడాభయం లేదు. సైకిళ్ళమీద బళ్ళమీద వచ్చే వాళ్ళకి కష్టంలేదు. నడిచేవాళ్ళకే సమస్య. ఇప్పుడు సినిమాకు పోయి రావటం పిల్లాట అయిపోయింది. పురుగూ పుట్రా ప్రమాదం తప్పింది కానీ, భయం పోలేదు.

తెల్లవారుజామునే నారాయణపురం నుంచి పాలు పెరుగు అనంతపురం తీసుకొని పోయేవాళ్ళ రద్దీ పెరుగుతుంది. మొత్తంమీద శూన్యనిశ్శబ్దంగా ఉండేచోట చలన శబ్దం వినపడసాగింది. తపోవనంలో సూర్యగీతం ఉండగానే ఇల్లు చక్కబెట్టుకొని, సూర్యోదయంతో నిద్ర మేల్కొనే పరిస్థితి ఏర్పడింది. రాత్రిపూట ఎంత శబ్దంలో కూడా నిశ్శబ్దమే రాజ్యమేలుతూ ఉంది.

జూన్ మొదట వారంలో అనంతపురంలో వర్షాలు ప్రారంభమవుతాయి. మే నెలలోనే బావి పని పూర్తి కావాలి. నీళ్ళు పడిన తరువాత గోడ కట్టడం గిలకవేయటం అంతా రెండు వారాల పని ఉంటుంది. మేలో ఎండలెక్కువ. ఏప్రిలు నెలలోనే తవ్వకం పని అయిపోవాలి. అందుకే వినాయక్ ఒక నిర్ణయానికి వచ్చాడు. బావి పనికి మళ్ళీ పూనుకోక తప్పదు. అప్పు అందుకే. అప్పులో అప్పు కొత్తప్పు. పాతప్పు మాటలేదు. కావలసినంత అప్పు చేశాడు. గోవిందు చెప్పి వచ్చాడు. తెల్లవారుజామునుంచి మళ్ళీ పని మొదలు. పాతికెకరాల తరికి, తోటకు సరిపడే నీళ్ళుండే బావి ఎండిపోయింది. నాలుగు నిలువుల బావి. మోకాలిలోతు బావి అయింది. బావిలో బోరు వేస్తే మొలలోతు నీళ్ళు వచ్చాయి. అవీ ఎంతోకాలం నిలవలేదు.

ఆ రోజుల్లో అక్కడ చీనీ తోట ఉండేది. విపరీతమయిన పంట. వరిమడి కూడా ఉండేది. మంచి దిగుబడి మంచి రాబడి. ఆరుగాలం పంట. అదనులో పంట. సెనక్కాయ బాగా పండేది. మంచి ఔటను వచ్చేది. పాతికెకరాలకు సరిపడే నీరు. పదెకరాలకు రెండెకరాలకు సరిపోతూ వచ్చి చివరకు మోటబావి వెల్లకిల పడి బొడ్డు చూపిస్తే ఏం చేయాలి? చెమ్మలేదు. చేను ఎండిపోయింది. తడిలేదు. చీనీ చెట్లు బాగా బతికి ఆశలొదులుకొని, ఆవులించి, కళ్ళు తేలేసి, నేలకొరిగి వట్టి కట్టెలయ్యాయి. గొర్లు మేపే వాళ్ళు కూడా రావటం లేదు. పుల్ల లేరుకొని పోయినవాళ్ళు పోగా చెట్లు కొట్టేశారు. మోట పీకేశారు. ఎద్లు అమ్మేశారు. జీతగాణ్ణి పంపించారు. పొలం వదిలేశారు. మిషను పీకేశారు. మిషను గది పాడుపడింది. పొలం ఆసామి అనంతపురం చేరాడు.

ఒకనాటి తోట, మరోనాటి నుండి ఆపైన చేను పాతికెకరాల నిక్షేపం లాంటి భూదేవిని నారాయణప్ప అమ్మకానికో ఆయకానికో అప్పగించచూశాడు. ఎవరూ ఆయకం పెట్టుకోలేదు. అమ్మకం తప్పలేదు. నారాయణప్పకు ఇద్దరు కొడుకులు. ఇద్దరూ చదువుకొన్నారు. ఉద్యోగాలు చేశారు. పెద్దాయన ఇంజనీరింగు కాలేజీలో ప్రొఫెసరు. పొలం పని చూచుకోలేడు. చిన్నాయన హైదరాబాదులో ఉద్యోగం చేస్తున్నాడు. పొలం పని చూచుకోలే. చిన్నాయన హైదరాబాదులో ఉద్యోగం చేస్తున్నాడు. పొలం పని ఎవరికీ పట్టలేదు. దానికితోడు మోటబావి ఎండిపోయింది. ఇంకేమీ వ్యవసాయం. జీతగాళ్ళు లేరు. ఇక చేను ఎలాగయినా వదిలించుకోవటం, వచ్చినకాడికి రాబట్టుకోవటం తప్పదు.

చెన్నారెడ్డి చురుకైన మనిషి. ఇటుకబట్టీ నడిపి అంతో ఇంతో ఆర్జించాడు. అమ్మకానికి వచ్చిన చేనుకొన్నాడు. లెక్క మాట్లాడుకొన్నారు. కొంత ఇచ్చాడు. కొంత ఇస్తానన్నాడు. రిజిస్టరు

అయింది. పొలం చేతులు మారింది. పంట పెట్టాడు. ప్రయోజనం లేదు. బావి మొరాయించింది. వాన కలిసి రాలేదు. పంట లేదు.

అనంతపురం చుట్టుపక్కల వర్షాలు లేక నదులెండి, కాలవలెండి, చెరువులెండి, రైతులు బావుల మీద ఆధారపడ్డారు. బావులెండి, రిగ్గులేస్తే, రెండు మూడేళ్ళకు అవీ ఎండిపోసాగాయి. రైతుల వ్యవసాయం దైవాధీనం అయిపోయింది. వానివల్ల వచ్చే పంట కూడా పదేళ్ళు ఏకబిగిని లేకపోయేసరికి చెన్నారెడ్డికి తలనొప్పి వచ్చింది. చెన్నారెడ్డి కూడా చేనును వదిలించుకొనే మార్గం వెదకసాగాడు.

ఈ పాతికెకరాలు అటు నారాయణపురానికి ఇటు అనంతపురానికి మధ్యలో ఉండడంతో దాన్ని ఇళ్ళ స్థలాలుగా ప్లాట్లు వేయటం ఉత్తమమని ఊహించాడు. రాళ్ళు తోలించాడు. గుళ్ళు పాలించాడు. గీతలు గీయించాడు. సోలుపులు తవ్వించాడు. ప్లాట్లు వేయించాడు. పంచాయితీ ప్లాను అప్రూవు చేయించాడు. అమ్మకానికి సిద్ధం చేశాడు.

చాలాకాలంగా అనంతపురంలో తమ మిషన్ పేరిట ఒక కాలనీ ఉండాలని చిన్మయ మిషన్ ప్రయత్నం చేస్తూ వచ్చింది. దానికి తపోవన్ ప్రసాద్ పేరిట తపోవనం అని నామకరణం చేశారు. మొత్తం ప్లాట్లు అన్నీ ఒప్పుదల చేసుకొన్నారు. అసలు రేటుకీ కొన్నారు. లాభం వేసుకోలేదు. అయినా మిన్నులు పడ్డచోట ఇళ్ళ స్థలమేమిటి, ఇళ్ళేమిటని ఎవరూ సిద్ధం కాలేదు. దాన్ని అధ్యాపకులకు మాత్రమే అని ప్రకటించారు. సాంఘిక సేవా సంస్థ ఇల్లు కట్టుకోడానికి సహాయం కూడా చేస్తుందని ప్రకటించింది. ఫాదర్ ఫెర్రర్ తోడ్పాటు కలిసి వచ్చింది. అప్పుడు అనంతపురంలోని చిన్నా చితకా అయ్యవార్లు దగ్గర్నుంచి కాలేజీ లెక్చరర్ల దాకా ఈ కాలనీలో ఇల్లు కోరుకొనేవాళ్ళు రోజు రోజుకూ పెరిగిపోసాగారు.

ఆ పరిస్థితుల్లో టీచరయిన భాగీరథి, లెక్చరరు అయిన వినాయక్ తపోవనంలో స్థలం ఇల్లు సొంతదార్లు కాగలిగారు. స్వలాభం లేకుండా సేవా దృష్టితో చిన్మయ మిషన్, రాయలసీమ డెవలప్‌మెంట్ ట్రస్టు సేవతో కాలనీ ఏర్పడినా, చేసిన అప్పు తడిసి మోపుడయింది.

అధ్యాపకులు కాలనీ తపోవనంలో నూటముప్పై ఇళ్ళు. అందులో నూరు బ్రాహ్మణులవి. పాతిక వైశ్యులవి. నాలుగు శూద్రులవి. ఒక్కటే వినాయక్‌ది. మనం ఒక్కళ్ళం ఇక్కడ ఉండగలమా? వీళ్ళ మధ్య బ్రతకగలమా అన్నది భాగీరథి సందేహం.

'బ్రతగ్గలం' అదీ సమాధానం. 'బ్రతికి తీరాల' అదీ పట్టుదల. 'నువ్వు వీళ్ళతో కలిసి బతకగలిగినదానివి' అదీ భరోసా. 'నేనొక్కణ్ణే కాని వాణ్ణి' అదే సంజాయిషీ. కాని ఫరవాలేదు. అదీ విశ్వాసం.

వీళ్ళమధ్య మన పిల్లలు పెరగాలి. వీళ్ళ శక్తి యుక్తులు తెలియాలి. వీళ్ళ మంచి చెడ్డలు అర్థంకావాలి. వీళ్ళతో సమానులుగా సంచరించాలి. నావల్ల వీళ్ళకు సాంఘిక న్యూనతా భావం రాకూడదు. సాధ్యమయితే వీళ్ళకంటే గొప్పవాళ్ళం అనుకోగలగాలి. అందరూ అనుకొనేట్లు చేయగలగాలి. వీళ్ళతో స్పర్థ మంచిది. విద్యావృద్ధి ఉంటుంది. పిల్లల భవిష్యత్తు బాగుంటుంది.

ఈ ఇల్లు నీకు భద్రతా భావం. నేను నీకు అండ. మనం ఇక్కడే ఉంటాం. క్షణం ఆగిపోయాడు. 'ఈ మధ్యలో కొన్ని చిక్కులు వస్తాయి. వాటిని మనం ఎదుర్కొంటాం.' ఆ విధంగా వాళ్ళకు తపోవనంలో ఇల్లు ఏర్పడింది. చేరారు. సంసారం చేస్తున్నారు. కాలనీలో వచ్చిన ఒక చిక్కు. నీళ్ళు! బావి అవసరం ఆ విధంగా ఏర్పడింది.

మంచంమీద నిద్ర పట్టక దొర్లుతున్న వినాయక్ బావి వైపు చూశాడు. ఏమీ కనిపించలేదు. ఏమీ కనిపించదు. అయినా చూశాడు. శూన్యంలోకి చూస్తూ ఉండిపోయాడు. మట్టిగుట్ట ధైర్యంగా కొండలాగా అండగా ఉంది. బావిలో బండ పడితే బతుకు బండబారిపోయినట్లు బాధపడటం వల్ల ప్రయోజనం లేదని లేచి కూర్చున్నాడు.

ఆకాశం నిర్మలంగా ఉంది. నక్షత్రాలు మినుకుమినుకు మంటున్నాయి. రేపూ సూర్యోదయం అవుతుందని, ఈ నక్షత్రాలే హామీ ఇస్తున్నాయి. ఇప్పటి ఈ చీకటి ఇలాగ్గే ఉండదని అనిపించిన వెంటనే ఈ కష్టాలు కలకాలం ఉండవని ఓదార్పు కలిగింది.

కష్టాలను కోరినెత్తుకెత్తుకొన్నానే అని వినాయక్ క్షణకాలం అనుకోకపోలేదు. వెంటనే ఎత్తుకోక తప్పదనుకున్నాడు. కర్మణ్యేవాధికారస్తే అనీ అనుకొన్నాడు. జీవించటమంటే బాధ్యతలు భరించటమే. పారిపోవటం సాధ్యం కాదు. ఎంతదూరం పారిపోవటం? ఎంతకాలం పారిపోవటం? ఎవరికోసం పారిపోవటం? పారిపోతూ బతకటమెందుకు? తాడోపేడో జీవితాన్ని ఎదుర్కొంటేనే తేలిపోతుంది.

ఈ బావి కష్టం నష్టం ఎంతో కాలం బాధించవు. నిర్ణయించుకున్నాడు. ఆ నిర్ణయం నుంచి తవ్వటం ఆరంభమయింది. కష్టం వస్తే బండ పడితే మళ్ళీ ప్రారంభించడానికి ఆ నిర్ణయమే కారణమయింది.

భార్యాభర్తలిద్దరికి వచ్చే జీతం ఆరునూర్లు. అందులోనూ ఇల్లు గడవాలి. తల్లిదండ్రులకు పంపాలి. పిల్లల చదువులకు ఖర్చు చేయాలి. వడ్డీ కట్టాలి. పదివేలు అప్పు. ఎంత లేదన్నా బావికి రెండు వేలు ఖర్చు. ఖర్చులో ఖర్చు తీర్చగలమన్నధీమా! అప్పు మీద అప్పు పెరుగుతున్న వడ్డీ, సరే కానీయ్‌మని పట్టుదల. తీర్చగలమని విశ్వాసం. ఆ విశ్వాసమే ఆ మొండితనమే ఇల్లుగా మారింది. బావిగా మొదలయింది. బండగా రూపెత్తింది.

గోవిందు గజంతాడు అర్ధవ్యాసంతో వృత్తం గీశాడు. ఇది బావి అన్నాడు. దండం పెట్టాడు. టెంకాయ కొట్టాడు. పూలు పెట్టాడు. అగరొత్తులు వెలిగించాడు. పప్పులు, బొరుగులు, బెల్లం ముక్కలు పిల్లలకు పంచిపెట్టాడు. తానిన్ని బొక్కాడు. తన భార్యకిన్ని ఇచ్చాడు.

టెంకాయ నీళ్ళు పడ్డచోట గునపంతో గుచ్చాడు. గడారుతో పొడిచాడు. గొడ్డలితో నరికాడు. పికాసితో గుచ్చాడు. పారతో తవ్వాడు. గమేళాలోకి ఎత్తాడు. నెత్తికెత్తుకొన్నాడు. వృత్తం చుట్టూ తిరిగాడు. దూరంగా మట్టి వేసి వచ్చాడు.

పనికి వంగిన గోవిందు మళ్ళీ మాట్లాడలేదు. నడుం ఎత్తలేదు. మట్టి తవ్వుకున్నారు. గంపకెత్తుకున్నారు. భార్య తలకెత్తుతున్నాడు. ఆమె దూరంగా పోసి వస్తూ ఉంది. రోజూ ఇదే పని.

గోవిందు తెల్లవారు జామున వచ్చేవాడు. వెంట కొడుకు ఉంటాడు. సూర్యోదయానికి ముందే చాలా పని ముగించుకొనేవాడు. ఉదయమే భార్య వచ్చేది. వస్తూ సద్ది తెచ్చేది. సద్దిమూట నీళ్ళకుండ గంపలో పెట్టుకొని గంపనెత్తిన పెట్టుకొని గంప పట్టుకోకుండా ఆమె నడుస్తుంటే చూడాలి. అంత సుకుమారంగా ఆడవాళ్ళు, కష్టజీవులు అంత శరీరంతో అంత సునాయాసంగా అందంగా నడుస్తారని లోకానికి తెలియదు. ఎంత బరువు ఎత్తుకొన్నా ఎంత శ్రమ చేస్తున్నా అంత సుకుమారంగా నడవటం ఆశ్చర్యంగా ఉండేది.

నడకలో, కదలికలో, పనిలో, బరువులో అన్నింటా ఆమె సుకుమారంగా సున్నితంగా సునాయాసంగా కనపడుతుంటే చాలా అద్భుతమనిపించేది. మహారాణుల సొగసు సోయగాలు ఆమె ప్రతి కదలికలో కనిపించేవి. చిన్నతనంలో రెడ్డి రాజులు, వడ్డె రాజులు అని విన్నమాటలు గుర్తుకు రాసాగాయి. ఈమె ఆ రాజవంశాల మహారాజుల సౌకుమార్య ప్రతినిధిగా కనిపించింది. మట్టి మనిషిగా లేదు. మహారాణిగా ఉంది. వడ్డెరాజులు నిజంగా రాజులే అయి ఉంటారని గోవిందు భార్యను చూచిన తరువాతే అనిపించింది.

గోవిందు శ్రమజీవి. పని చేస్తున్నప్పుడు ప్రతి వెంట్రుక పాదులో నుంచి చెమట బైటికి వచ్చేది. అలా ఊరిన చెమట బిందువులయ్యేది. బిందువులు బరువై కదిలేవి. అవి సమూహమయ్యేవి. పరిమాణం పెరిగి అవి ప్రయాణించేవి. అవి ప్రయాణించినంతమేర గీతలు గీసినట్లు అయ్యేది. వంగిన గోవిందు వెన్నుమీద పుట్టి, పక్కటెముకల మీద జారి పొట్టమీదికి వచ్చి జారి పికాసి మీద మట్టిమీద పడే చెమట బిందువులు హారతి పళ్ళెంలో దక్షిణ వేస్తున్నట్లుగా పడేవి. భూగర్భంలోని జలం బైటికి రావటానికి స్వాగతం పలుకుతున్నట్లుగా చెమట బొట్లు బావిలో పడుతుండేవి.

చెమట పట్టిన గోవిందును చూస్తుంటే మనిషి ఇంతగా పరిణామం చెందటానికి ఉన్న మూలసూత్రం గోచరం కాసాగింది. చెమట పట్టి గోవిందు శరీరం ఎంతో అందంగా కనిపించేది. శ్రమజీవే సుందరుడు. చెమట పట్టిన శరీరమే శ్రేష్టం. చెమట జీవే లావణ్యవంతుడు. ఆమెకు చెమట పట్టదు. ఆమె అలసిపోదు. ఆయాసపడదు. ఆమె చేసే ఏ పని కూడా ఆమెకు కష్టం కాదు. ఆమె ఆడుకొన్నట్లే పనిచేస్తుంది. అంత పెద్ద మట్టి కంప ఇద్దరు గొప్ప మగవాళ్ళు కూడా ఎత్తలేరు. ఆమె సునాయాసంగా ఎత్తుకొంటుంది. సుతారంగా పారబోసి వస్తుంది. ఆ పని ఆమెకు చెండాటలా ఉంది. ఆమెకు చెమట పట్టదు. ఆమెకు చెమట పట్టాలంటే ఆమె ఇంకెంత పెద్ద పని చేయవలసి ఉంటుందో ఆలోచిస్తేనే ఆశ్చర్యంగా ఉంటుంది. ఎంత పెద్ద పనయినా చేయగలిగే ఆరోగ్యం నిజానికి కష్టజీవుల సొంతం.

గోవిందు మొదట మట్టు తవ్వినప్పుడు మట్టే వచ్చింది. రెండో మట్టులో గులక, కంకర తగిలాయి. మూడో మట్టులో గరుసు పడింది. నాలుగో మట్టులో చెమ్మ తగిలింది. 'గంగుంది సామీ' అన్నాడు గోవిందు. ఆనందమే ఆనందం.

అయిదోమట్టు పూర్తయ్యేసరికి బండ కనిపించింది. ఆమూలా ఈమూలా తవ్వి తడిమిచూశాడు. బండ అఖండంగా ఉంది. పెద్ద బండ. చాలా వెడల్పు. బండమీద మట్టి కడిగినట్లు శుభ్ర చేశాడు. నున్నగా బండ తేలింది.

బండను కొట్టాడు. కోశాడు. నరికాడు. గునపం సొట్టబోయింది. గడారు వంగిపోయింది. పికాసి మొనబోయింది. కమ్మరిదగ్గర వీటిని సరిచేయించి తీసుకొని వచ్చాడు. లాభం లేదు. బండ తన పనిముట్లతో పగలదు. ఇక తవ్వలేదు.

ఒకరోజు వినాయక్ కాలేజీ నుంచి వచ్చేసరికి గోవిందు బండమీద పడుకొని ఉన్నాడు. చెవిని బండకు ఆనించి నిస్తంత్రీ సమాచారం వింటున్నాడు. దూరవాణిని ఆలకిస్తున్నాడు. విని సంతోషంగా కూర్చున్నాడు. పైకి చూశాడు. తాడు పట్టుకొని బావి అంచు గుంట్లో కాళ్ళు పెట్టుకొంటూ చెకాచక పైకి ఎక్కి పైకి వచ్చి 'సావీ' అన్నాడు. 'గంగుండాది' అన్నాడు. తల్లుండాది. నేనొత్తాననే నాకు చెప్పె. నేనినింటి. ఇప్పుడే ఇనింటి, గంగ ఉందని. అరడుగు కింద ఉందని ఆ మాత్రం బండ తొలగిస్తే నీరు తన్నుకొంటూ పైకి వస్తుందని గోవిందు ఆనందంగా చెప్పాడు.

అరడుగు బండ పగలగొట్టాలి. తూటా పేల్చవచ్చు. మిషను పెట్టి పగలగొట్టవచ్చు. బోరు వేయవచ్చు. కానీ బోరు కష్టం. మిషను పెట్టటం ఖర్చు. తూటాలతో పేల్చటం సులభం. అంత ఖర్చూ కాదు. కొంత మేలు. అయినా ఖర్చే. అందుకే భయమయింది. పని ఆపక తప్పలేదు. శుక్రవారం చేసినంత వరకు బట్వాడా ఇచ్చాడు. పని కొంచెం ఆపక తప్పదన్నాడు వినాయక్. పనిచేయటానికి గోవిందు ఆరాటపడుతున్నాడు.

బావి తవ్వుతున్న మొదటిరోజుల్లో గోవిందు భార్య సద్ది తెస్తూ నీళ్ళు తేవటం వినాయక్ గమనించకపోలేదు. తాగటానికి నీళ్ళు ఇవ్వమనుకొందా, ఇవ్వలేమనుకొందా. ఆ కష్టం వాళ్ళకెందుకనుకొందా, వాళ్ళింట్లో నీళ్ళు తాగరాదనుకొందా. ఏమనుకొందామె అని అతను మథనపడ్డ మాట నిజం.

మండిపోతున్న ఎండలకు నీళ్ళన్నీ తాగేసిన గోవిందు మళ్ళీ నీళ్ళు కావాలంటే లేనని చెప్పిన భార్య ఎండలో వెళ్ళి చేప చెట్టు పక్క బావిలో నీళ్ళు తోడి తెచ్చి ఇచ్చింది. గోవిందు తాగాడు. ఆ రోజు ఆదివారం. అందరూ ఇంట్లోనే ఉన్నారు. నీళ్ళిమ్మంటే ఇచ్చేవాళ్ళు. అడగలేదు.

గోవిందు భార్యతో ఆ రోజు పని ముగించుకొని ఇంటికి వెళుతున్నప్పుడు గోవిందుతో వినాయక్ చెప్పాడు. 'నీళ్ళు కావాలంటే ఇంట్లో ఉన్నాయి. తెచ్చుకొని తాగండి'. వాళ్లు ముఖం ముఖం చూచుకొన్నారు. సరే అనలేదు. మీ నీళ్ళు మేమెట్లా తాగుతామూ అనలేదు. అట్టాగే 'సావీ' అనలేదు. 'ఊఁ' అన్నాడు. అన్నాడే కానీ ఎప్పుడూ నీళ్ళనడగలేదు. తాగలేదు. కానీ గోవిందు భార్య కుండలో నీళ్ళు ఇంట్లో ఇచ్చేది. ఇంట్లో నీళ్ళు తీసుకోలేదు కానీ, ఇంట్లోకి నీళ్ళు తెచ్చి ఇచ్చేది. పిల్లల తిప్పలు చూడలేక నాలుగు కడవల నీళ్ళు తెచ్చి ఇచ్చివెళ్ళేది.

వినాయక్‌కి చిన్నతనంలో ఊరబావిలోంచి నీళ్ళు తాను మోసి తెచ్చుకోవటం గుర్తుకు వచ్చింది. తల్లి వంటి పల్లె తలలో తారాడితే కళ్ళు నీళ్ళ కుండలయ్యాయి. తల్లి పేగు నుంచి

బొడ్డుకోసినట్లు పల్లెపేగునుంచి ఉద్యోగం కోసేసింది. గుంటూరు దగ్గర మెట్ట గ్రామంలో పుట్టిన వినాయక్ ఉద్యోగం కోసం అనంతపురం వచ్చినప్పుడు శబ్దం నుంచి నిశ్శబ్దంలోకి వచ్చినట్లు భావించాడు. సమ్మెనుంచి విరమణలోకి దూకినట్లు కనిపించాడు. ఆందోళన నుంచి తీరుబడి లోకి తోయబడ్డట్లు అనుకొన్నాడు. వేగం నుంచి ప్రశాంతతలోకి ప్రవేశించినట్లు అనుభూతి చెందాడు.

అక్కడి హరిజనులు హక్కులకోసం పోరాడుతున్నట్లు ఇక్కడివాళ్ళు బ్రతుకుదెరువుకోసం పోరాడలేకపోతున్నారని స్పష్టంగా తెలిసివచ్చింది. తాను రూం కోసం వెతుకుతున్నప్పుడు తన వాళ్ళుండే చోట్లకు పోలేదు. వాళ్ళతో ఉండే పరిస్థితి తప్పి పోవటం మేలే అయింది. మిగతావాళ్ళతో మెలగటం నేర్చుకోవలసి వచ్చింది. కొన్ని గుణాలు పోవటం, కొన్ని గుణాలు రావటం చూస్తుంటే తానేమైపోతున్నానో అని మొదట్లో ఆందోళన పడ్డాడు.

ఆ రోజుల్లోనే భాగీరథి కలిసింది. మనస్సులు కలిశాయి. పెళ్ళయింది. ఏ ఆర్భాటాలూ లేవు. మామూలుగా జరిగిపోయింది పెళ్ళి. తల్లిదండ్రులకు ఇరుపక్షాలా ఇష్టంలేదు. కష్టమూ లేదు. పెళ్ళికి రాలేదు. వాళ్ళు చూస్తుండగానే నలుగురు పిల్లలు. 'చదువులు' అనారోగ్యం. ఇల్లు. బావి. పెద్ద చదరంగంలో చిన్న పావులా కదులుతున్నాడు వినాయక్.

పెట్టే సంచితో అనంతపురంలో రైలు దిగిన ఒక్క మనిషి పదేళ్ళలో ఆరుగురయ్యారు. బ్రతుకు మోయలేని సామానయింది. కదపలేని ఇల్లు అయింది. తవ్వలేని బావి అయింది. భాగీరథి సాంఘికస్థాయి తనకు స్థాయినిస్తుందని భావించిన అతడి ఆశ అత్యాశే అయింది. పైగా తనస్థాయి ఆమెకు కూడా సంక్రమించింది. అందుకే పిల్లలకయినా తన అవస్థ అంటుకోరాదని అతని ఆరాటం, తాపత్రయం.

ఒకరోజు భాగీరథి మన కులం ఆమెకెలా తెలిసిందో అంది, గోవిందు భార్యను గురించి. అతను చెప్పాడు. మన కులాలు కాదు నా కులం ఆమెకు తెలుసు. నా కులం నేను రాకముందే అనంతపురానికి తెలుసు. హరిజన లెక్చరరు వచ్చి చేరబోతున్నాడని ఆర్డరు వచ్చినప్పుడు కాలేజీకి తెలుసు. లెక్చరర్లకు తెలుసు. పిల్లలకు తెలుసు. ఊరంతటికీ తెలుసు. నా కులం, నా జీవితం నాకంటే ముందు ఇక్కడకు వచ్చింది. అనంతపురం గాలిలో నాకులం కలిసింది. ఎవరూ పీలిచినా ఇదే వాసన.

కులం ప్రాధాన్యం నీకంతుపట్టినట్లు లేదు. మనిషి కంటే కులం ముఖ్యం. మనిషి ముఖంలోనే నుదుటి మీదే కులం కనపడుతుంది. లేదా పేరుతో ఉంటుంది. కాదా ప్రవర్తనలో ఉంటుంది. కాకపోతే కాగితాలమీద ఉంటుంది. కులం తెలుసుకొనే జనం మనిషితో మాటలు కలుపుతుంటారు. సంబంధాలు, బంధుత్వాలు, ఆత్మీయతలు, స్నేహం చివరకు వైరం కూడా కులం పునాదిమీదే. కులం వినా ఈ జనం సున్నా.

భర్త ఆవేశం గుర్తించింది. చల్లపరిచే మార్గం. కాఫీ. అంత ఇష్టం. మాటలు మాని కాఫీ తాగుతూ కూర్చున్నాడు.

అర్ధరాత్రి దాహమయింది. లేచి తల దగ్గరున్న చెంబులోంచి నీళ్ళు తాగి కూర్చున్నాడు. అనంతంగా చీకటి అలముకొని ఉంది. ఎక్కడా చీమ చిటుక్కుమన్నా అలికిడి లేదు. దూరంగా అనంతపురం లైట్లు కనపడుతున్నాయి.

ఎక్కడిదో ఒక పిట్ట అర్ధరాత్రి నిద్రలేచి గూడువదలి, కూడుకో నీడకో రెక్కలు టపటప కొట్టుకుంటూ జమ్మిచెట్టు మీంచి లేచింది. బతుకు తాపత్రయానికి ఇంత రాత్రి సూర్యోదయమయింది. జమ్మిచెట్టు కాలిబాటలో ఉంది. దాని కింద పాముల పుట్ట. పుట్టనిండా పాములు. నాగులచవితి వస్తే పూజలు కొదవలేదు. అయినా పాములకు కొదవలేదు. భయానికీ కొదవలేదు.

ఆ కాలిబాటే బళ్ల బాట అయింది. సైకిళ్ళు, కార్లు, లారీలు ఆ బాటనే వస్తూ పోతూ ఉంటాయి. అప్పుడు బాటా కాదు. రోడ్డూ కాదు. రెండూ అదే. అర్ధనారీశ్వరత్వం. అనంతపురానికి నారాయణపురానికి అదే తోవ. జమ్మిచెట్టు కింద శాశ్వతంగా పాముల భయం.

తలకింద రెండుచేతులూ పెట్టుకొని ఆకాశంలోకి చూస్తూ చుక్కలు లెక్కబెడుతున్నాడు. లెక్కక్కడా తేలదు, బావి లెక్కలాగా. అల్లంతదూరంలో బావి కదలకుండా పడుకొని ఉంది. రేపు మళ్ళీ పని మొదలు. ఎంత లెక్కతింది. ఏమీ ఎరగనట్లు మౌనంగా ఉంది. బావి పైగా, మట్టి గుట్టపైగా అనంతపురం పైగా దేవరకొండ వైపు చూస్తున్నాడు వినాయక్. రేపు సూర్యోదయం కోసం నిరీక్షిస్తున్నాడు.

గుంతకల్లు నుంచి ధర్మవరం పోయే గూడ్సు తాటిచర్లలో కదలినట్లయింది. సన్నటి ఈలలాంటి, వేణువు లాంటి, మురళిలాంటి పాటగా చుక్ చుక్ వినపడసాగింది. అది గూడ్సే. ఇప్పుడొచ్చే రైలు లేదు. దొంగలబండి వెళ్ళిపోయి ఉంటుంది. బైరాగులబండి ముందే వెళ్ళిపోతుంది. ఇది గూడ్స్ చుక్కుచుక్కు క్రమంగా లయబద్ధంగా పెద్దది కాసాగింది. తడికలేటిమీదికి వచ్చినట్లుగా ఉంది. బ్రిడ్జి దాటుతూ ఉంది. అందుకే దడదడలాడిస్తూ ఉంది అవ్యక్తమధురంగా ఉన్నపాట సువ్యక్త మధురంగా మారింది. శబ్దంలేని చీకటి రాత్రికి గూడ్సు శబ్దం సరిగమలకన్నా చక్కగా ఉంది.

ఇంకా కొంచెం సేపట్లో తెల్లవారుతుంది. గోవిందు కొడుకుతో భార్యతో వస్తాడు. తూటాలు పెడతాడు. పేలుస్తాడు. బండ పేలుతుంది. పగులుతుంది. పెచ్చులూడతాయి. కనీసం బండకు నెర్రె పడుతుంది. నీళ్ళు పొంగుతాయి. తాగేనీళ్ళు. దాహబాధ. అతను ఆశ పడుతున్నాడు.

నిజమే! అతను ఆశాజీవే. బావిలో నీళ్ళు పడతాయి. అంతేకాదు. తమ భవిష్యత్తు బాగుంటుంది. ఆశపడుతూనే వున్నాడు. ఆ ఆశల్ని కలల్ని తియ్యగా తింటున్నప్పుడు పెద్ద కూతురు ఏడుస్తూ వచ్చింది. ఏడుపు చూడలేకపోయాడు. బుజ్జగించాడు. ఏడుపు మానిపించాడు.

ఆచార్యుల భార్యను కూతురు అత్త అనటం అతడికి ఆనందం కలిగించింది. పిల్లలంతా దొంగాట ఆడుకొంటున్నారు. దొంగపై అన్నారు. అత్తవాళ్ళ ఇంట్లోంచి పై వినిపించింది. అందరూ పరుగు పరుగున పోయారు. అత్తవాళ్ళింట్లో పాప చొరబడపోయింది. అత్త ఆపింది. అక్కడే

వుండమంది. తన వెనుకవచ్చిన పిల్లల్ని లోనికి పోనిచ్చింది. వాళ్లు దొంగను పట్టుకున్నారు. తనను పోనిచ్చి ఉంటే తాను దొంగను పట్టుకొని ఉండేది. ఆటంకం వల్ల అవకాశం పోయింది. కూతురు ఇంకా ఏడుస్తూనే ఉంది.

'నీ కాళ్ళకు మురికి ఉండి ఉంటుంది. అందుకే అత్త రానిచ్చి ఉండదు.'

'అందరికాళ్ళకూ మురికి ఉంది.'

'నీ కాళ్ళకు ఎక్కువ దుమ్ము ఉండి ఉంటుంది.'

'ఏమో' అంది. 'దొంగ దొరికేవాడే అంది. 'పట్టుకోలేకపోయాను', 'ఏడుపు దిగ మింగింది'. అత్త చెడగొట్టింది. ఏడ్చింది.

దొంగను తానే అందరికంటే ముందుగా పట్టుకోలేకపోయినందుకు పాపకు నిరాశగా ఉంది. దిగులుగా ఉంది. బాధగా ఉంది. కోపంగానూ మారుతుంది.

దొంగను పట్టుకొనే అర్హత, అవకాశం, వేగం, చురుకుదనం ఉన్న తన కూతురు, తనవల్ల తన అనర్హత వల్ల నష్టపోయింది. పాప తన శక్తుల్ని తాను వినియోగించుకోలేక పోయింది. అర్హత ఉండి కూడా అవకాశం ఉండి కూడా ఆటంకం కలగటం పట్ల కూతురు కంటే అతనికే ఎక్కువ ఆందోళనగా ఉంది.

దొంగను పట్టుకొంటే ఆమె ఆటలో ఆలోచనలో వ్యక్తిత్వంలో నూతన వికాసం వస్తుంది. పట్టుకొనే అవకాశం లేకపోయి, తనకు తెలియకుండా తను కారణం కాకుండా ఆటంకం ఏర్పడి తన సామర్థ్యం మీద తన ప్రయత్నం మీద తన కృషి మీద పాపకు సందేహం కలుగుతుంది. ఇటువంటివి అనేకం జరిగితే మనసు మొద్దుబారిపోతుంది. ఇదే తరతరాలుగా జరిగితే ఏమైనా ఉందా?

ముళ్ళకంప అడ్డం పడ్డ మొక్క వంగిపోయినట్లు తన కూతురు జీవితం, వ్యక్తిత్వం, వికాసం, భవిష్యత్తు ఇలా ఆటంకాలకు గురి అవుతాయా? ఇది ఎటువంటి ముద్ర వేస్తుంది. అతను ఆలోచించలేకపోయాడు.

'చూశారా!' భాగీరథి అడిగింది.

'విన్నాను.'

"పిల్లల్ని ఎవరిళ్ళకూ పోనివ్వవద్దంటే మీరు వినరు."

"వింటాను. పోనీయ్. మంచిచెడ్డలు వాళ్ళకే తెలియనీయ్."

"మనమే చెబితే."

"పిరికిమందు నూరిపోయటమే."

"వాళ్ళు బాధపడతారు."

"రాటు దేలుతారు."

"ఏమో ఏం పరిణామాలో."

"పిల్లలు వాళ్ళంతటవాళ్లే కాలనీ వాళ్ళ నుంచి వాళ్ళ స్థితిని తెలుసుకోనీయ్. పిరికివాళ్ళయితే

ధైర్యం నూరిపోద్దాం. ధైర్యంగా ఉంటే ప్రోత్సహిద్దాం. ప్రతిఘటిస్తుంటే నెమ్మదిగా ఉండడం నేర్పుదాం. వాళ్ళకు పట్టుదల రానీ, పౌరుషం రానీ, దీక్షరానీ, వాళ్ళు కార్యసాధకులు కానీ. వీళ్ళు తల వంచుకోరాదు. నిద్ర రాదు. అసమర్థత కాదు. అతిశయం ఉండరాదు. మేం ఎవరికంటేనూ తక్కువ కాదు అని మాత్రమే కాదు, మాకంటే ఎవరూ ఎక్కువకాదు అనుకొనేటట్లు పెరగనీ. మేం ఎవరికంటేను ఎక్కువ కాదు అనుకొనేటట్లు పెరగనీ. ఇందిరాగాంధీ నీకంటే ఏమెక్కువ? ఆమెకుండే అవకాశాలు నీకు ఉంటే నువ్వు ఆమెకంటే తక్కువ కాదు. పిల్లలిలా గుర్తించాలి. గొప్పవాళ్ళు కావాలని అనుకోవాలి. ఆరాటపడాలి. పోరాడాలి. సాధించాలి. అతిశయపడకూడదు. అహంకారం చూపకూడదు. గర్వం గుండెను కాటేయరాదు. తలపొగరెక్కరాదు. నాకు నమ్మకముంది. ఇన్ని అసౌకర్యాల మధ్య, అవస్థల మధ్య, ఆటంకాల మధ్య జీవనపోరాటం సాగించేవాళ్ళు చాలామంది కంటే సమర్థులవుతారు. కావాలి" భార్య ఆప్యాయతతో నిమురుతూ కూర్చుంది.

ఉన్నట్టుండి చిన్న కూతురు పరుగు పరుగున వచ్చింది.

'నాన్నా! నేను పిన్నోళ్ళింటికి పోను'.

ఏదో జరిగిందని అర్థమయిపోయింది. ఇలా జరగటం మామూలయిపోయింది. కూతురు ఏడవటం లేదు. అదే పదివేలు. ఆ పిన్ని అంటే శాస్త్రి భార్య. కాలనీలో ఉండే ఆడవాళ్ళంతా, మగవాళ్ళందరూ చిన్నా చితకా, ముసలీ ముతకా అందరినీ వరసలు కలిపి పిలుస్తుంది. చిన్న కూతురు వాగుడుకాయ.

మనుషులందరిని బంధువుల్లా పలకరించటం వినాయక్‌కి చిన్నతనంలో అలవాటు కాలేదు. మానవ సంబంధాలలో ఆత్మన్యూనతా భావం కాని, ఆత్మాధిక్యతాభావం కానీ లేకుండా పిలవటం, తలవటం, పలకటం, పలకరించటం అతను చాలా కష్టపడితే కాని సాధించలేకపోయాడు. కూతురు సునాయాసంగా బంధుత్వాలు కలుపుకుంటే అతనికి సంతోషంగానే వుంది.

'నువ్ నా మాటింటివా ఇన్లె' అంది చిన్నకూతురు.

'వింటాను చెప్పు.'

'పిన్ని అందరికీ నీళ్ళిచ్చింది. అందరి గ్లాసులు కడిగి, తొరిపి తీసుకొని పోయింది లోనికి. నా గ్లాసు బండమీద పెట్టించింది.'

'నీళ్ళిచ్చినందుకు సంతోషం ఏం ప్రత్యేకత.'

అవ్వకడిగిలోన పెట్టింది. అవ్వ పనవ్వ. రాయుడోళ్ళ అవ్వకూతురుకి లోకం అర్థమవుతూ ఉంది.

'నువ్వంటే ఏమనుకొన్నావు మరి. స్పెషల్. నీ గ్లాసులు పనివాళ్ళు కడగాలి. అంటే నువ్వు పనివాళ్ళను పెట్టుకోవాలి. అంటే పెద్ద ఉద్యోగం చేయాలి. అంటే పెద్ద చదువులు చదవాలి. పిన్ని నిన్ను ఆశీర్వదించింది.'

కూతురు నమ్మలేదు.

చిన్నకూతురు తండ్రిని ఆశ్చర్యంగా చూడలేదు. అమాయకుణ్ణి చూచినట్టు చూచింది. బుడుక్కున వంగి ముద్దు పెట్టుకొని ఇంట్లోకి పరుగెత్తింది.

ఇటువంటి సందర్భాలు అనేకం. పిల్లల తల్లి ఉడికిపోతూ ఉండేది. పట్టరాని కోపం తెచ్చుకొనేది. భర్తను పగిలే అగ్నిపర్వతం అనుకొనేది. పొగరాదు. వేడి లేదు. పగలదు. లావా లేవదు. దగ్ధం చేయదు. అయితే ఎప్పుడీ అగ్నిపర్వతం బద్ధలవుతుందో అన్నట్లుగా ఉండేవాడు.

అతను ఎన్నో ఓర్చుకొనేవాడు. ఏ మనిషయినా ఎంత ఓర్చుకోగలడు? కొంత ఓర్పు మించితే గుండె భరిస్తుందా? శరీరం మోస్తుందా? కాలిపోతూ చల్లగా ఉండడం ఈ మనిషికి ఎట్లా సాధ్యమయిందా అని ఆమె ఆశ్చర్యపోతుంది.

ఆ రోజు ఆదివారం. అందరూ ఇంట్లోనే ఉన్నారు. పిల్లలు ఆడుకొంటున్నారు. చుట్టుపక్కలవాళ్ళు తమ ఇంటికి వచ్చి ఆడుకొంటూ ఉన్నారు. అలసిపోయి దాహం అడిగారు. కూతురు అందరికీ నీళ్ళు తెచ్చి ఇచ్చింది. అందరూ తాగారు. అందరి గ్లాసులు తానే కడిగి లోన పెట్టింది.

పిల్లలు పిడుగుల్లా మెట్లమీద, మేడమీద ఒకటే దూకుడు. ఎగురుడు. ఆటలు, పాటలు, ఇల్లుపీకి పందిరి వేస్తున్నారు. మధ్యాహ్నం విశ్రాంతి తీసుకొంటున్న భాగీరథి అశాంతిగా కదిలింది. అది అనర్థమయ్యే ప్రమాదం ఉంది. ఆమె పిల్లల్ని వాళ్ళ అల్లర్ని తిట్టే ప్రమాదం ఉంది. పిల్లలు ఇంటికి రావటం, ఆడుకోవటం, నీళ్ళు తాగటం అతనికి ఇష్టం. వాళ్ళను తిట్టి తరిమేయకుండా చూడడానికి భార్య దగ్గరకు వచ్చి కబుర్లు ప్రారంభించాడు. ఆమె అశాంతి తగ్గింది. పిల్లల్ని తిట్టలేదు.

వాళ్ళ అల్లరి ఎంతో ముచ్చటగా ఉంది. చిలుక పిల్లలు, పిచ్చుక పిల్లలు కిచకిచలాడి నట్లుంది. వాళ్ళెంత హాయిగా ఆడుకొంటున్నారు. లోకం తెలియదు. అమాయకులు. వీళ్ళు పెద్దవుతారు. అన్నీ తెలుస్తాయి. హెచ్చు తగ్గులు గుర్తిస్తారు. భేదాలు, విభేదాలు అంతుబడతాయి. ఆ గొడవ జీవితం ఆరంభమవుతుంది. ఈలోగా కనీసం ఇలాగా వీళ్ళు బ్రతకటం. ఎంత అదృష్టం. వీళ్ళు ఇలాగే ఇంత సుఖంగా, ఇంత అమాయకంగా, ఇంత అన్యోన్యంగా ఇంత ఆత్మీయంగా కలిసి మెలిసి ఉండేటట్లు చేసే మార్గమేలేదా? ఏ కులమూ, మతమూ లేని పిల్లల్లాగా వీళ్ళను పెంచలేమా? కుళ్ళు కల్మషం రాకుండా చూడలేమా? అతను దిగులుగా ఉన్నాడు.

అంతలోనే ఆనందం. నీళ్ళతో వీళ్ళందరితో తమ పిల్లలు నలుగురూ కలిసి ఆడుకొంటున్నారు. పాడుకొంటున్నారు. ఉత్తుత్తి అన్నం వండుకొంటున్నారు. తింటున్నారు. లేని నీళ్ళు తెచ్చుకుంటున్నారు. తాగుతున్నారు. లేని పరుపులు మీద పడుకొంటున్నారు. ఎండలో, నాప బండలో మీద హంసతూలికాతల్పం మీద శయనించినట్లు భావిస్తున్నారు. వేపచెట్టు నీడ కల్పవృక్షచ్ఛాయగా తల పోస్తున్నారు. వీళ్ళెంత అదృష్టవంతులు.

తనకా అదృష్టం కలిగిందా? తనలా ఆడుకొనే వీలు చిక్కిందా? చిన్నతనంలో పిల్లలు ఆడుకొంటుంటే తాను దూరం నుంచి చూచేవాడు. ఆనందించేవాడు. దగ్గరకు పోయేవాడు

కాదు. పోతే వాళ్ళు వెళ్ళిపోతారు. ఆట మానతారు. వాళ్ళ ఉత్సాహం పాడైపోతుంది. వాళ్ళ ఆటలు చెడగొట్టేవాడు కాదు. వాళ్ళతో ఆడుకోలేక పోతున్నానే అనే బాధపడ్డ మాట వాస్తవమే. కాళ్ళు లేనివాళ్ళు పరుగెత్తకపోయినా పరుగు పందెం చూసి ఆనందించినట్లు అనుభవించేవాడు. ఆడలేకపోయినా ఆట చూచి ఆనందించటం నేర్చుకున్నాడు.

తనకు కాళ్ళు చేతులూ అన్నీ సక్రమంగా ఉన్నాయి. ఉత్సాహంగా ఉంది. వాళ్ళతో తానూ ఆడుకోగలడు. ఆడే శక్తి ఉంది. ఓపిక ఉంది. ఆశ ఉంది. ఇష్టం ఉంది. అవకాశం లేదు. అదే బాధ. అది ఇతన్ని కాల్చుకొని తినలేదు. తనకంతే అనుకొన్నాడు. తనకంతేనని తెలుసుకొన్నాడు. ఇది చాలు. ఇలా చాలు. ఇంతకంతే ఏమీవద్దని ఏమీ చేయలేక తనను తాను సర్దుబాటు చేసుకొనేవాడు. కానీ నిరాశ మాత్రం మిగిలే ఉంది.

ఇప్పుడు చిన్న పిల్లవాడు అయిపోయి మానసికంగా వాళ్ళతో ఆడుకొంటున్నట్లే ఉన్నాడు. పరుగెత్తుతున్నాడు. పడుతున్నాడు. లేస్తున్నాడు. అంతా ఇష్టారాజ్యం.

తీరుబడిగా చూస్తే తన పిల్లలు తనకు లేని అదృష్టం పొందారు. వాళ్ళు ఆడుకొంటుంటేే ఆనందంగా ఉంది. తామూ ఆడుకొంటున్నట్లే ఉంది. తన నలుగురు పిల్లల రూపంలో తానూ ఆడుకొంటున్నాడు. తానొక్కడు నలుగురై ఆడుకొంటున్నట్లు ఆనందం.

పదిమందితో కలిసిపోయి తన పిల్లలు ఆడుకొంటుంటే సప్తసముద్రాల అవతల రాకాసికోనలో మంత్రాల మర్రి తొర్రలోని వజ్ర వైఢూర్యాల హారాలు మాయజలతారు తివాసీమీద కీలుగుర్రం మోయగ వచ్చి మెడలో పడినట్లు ఆనందం.

ఆ ఆనందం అంచుల మీద కాగితం పడవలా తేలిపోతున్న వినాయక్‌కు లోకం గుర్తుకు తెచ్చింది. డైరీ పాలలారీ, తెల్లవారు ఝామునే వచ్చే లారీ కీచుమంటూ ఇంటి ముందే ఆగింది. దాని రాక సైరన్ మోతలాగా వినిపిస్తుంది. ఒక్కొక్క ఇంట్లో లైట్లు వెలగటం ప్రారంభమయింది. పాల సాచెట్ కోసం వస్తూ పోతూ జనం సందడి మొదలయింది.

నారాయణపురం నుంచి అనంతపురం పోయే పాలకేన్లు సైకిళ్ళమీద ఉన్నాయి. బెల్లులు మోగుతున్నాయి. గంపల్లో పాలూ పెరుగూ తీసుకుపోయి అమ్ముకొనేవాళ్ళ కదలికలు మాటలు పెరుగుతున్నాయి. అప్పుడొకటి ఇప్పుడొకటి ఎద్ల బళ్ళు కూడా వస్తూ పోతూ ఉన్నాయి.

అనంతపురానికి తపోవనానికి మధ్య గీత గీసినట్టు వేస్తున్న బైపాసురోడ్డుకు కంకర తోలుతున్న లారీల రాకపోకలు రద్దీ పెరగ్గానే వినబడుతూ ఉంది.

ఇళ్ళ ముంగిళ్ళలో, చెట్లకింద, ఆరుబయల్లో మంచాలేసుకొన్నవాళ్ళు ఇళ్ళల్లోకి మకాం మార్చుకొంటున్నారు. ఇంకా అయిదు గంటలు కాలేదు. స్కూలు పిల్లలు మేల్కొన్నారు. పాఠాలు వల్లిస్తున్నారు.

ఆచార్యులు లేచాడు. గుర్తు దగ్గు. రాత్రి సమయంలో ఎక్కడ నిద్ర పోతుందో ఏమో కానీ ఆచార్యులు నిద్ర లేస్తే దగ్గుకూడా నిద్రలేచి వస్తుంది. ఇంట్లోవాళ్ళని అతను లేపేపని లేదు. దగ్గే లేపుతుంది. ఆచార్ల దగ్గు తగ్గదు. ఆగిపోదు. నయం కాదు. దగ్గు అతడి వంట్లో ఒక అవయవమై కూర్చుంది. అతను దగ్గును ఆరోగ్యంగా పోషించుకొంటున్నాడు.

ఇళ్ళముందు నీళ్ళు చల్లుతున్న చప్పుళ్ళు వినబడుతున్నాయి. నీళ్ళు పడి, నిద్ర లేచి, అరిచి, వళ్ళు విదుల్చుకొని, వీధి కుక్కలు కాలనీ సింహాలు అయ్యాయి. బృహదీశ్వరాలయంలో తలుపులు తెరిచినట్లున్నారు.

కాలనీ పుడుతూనే గుడి పుట్టింది. హిమాలయాల నుంచి శివలింగం వచ్చింది. ప్రతిష్ట జరిగింది. పూజారి పుట్టాడు. నిత్య నైమిత్తిక కర్మకాండ ప్రారంభమయింది. ధూపదీప నైవేద్యాదులకు కొదవలేకుండా పోయింది. నైవేద్యం పెడుతుంటే చాలు అంతమంది పిల్లలు కాలనీలో ఎక్కడున్నారో అంత పెద్ద క్యూ.

శాంతమ్మ వచ్చి ఎదురుగా నిలబడి, ఒకరోజు 'అయ్యా' అంది. అప్పుడే పిల్లలు నైవేద్యంతో వచ్చి ఇంట్లో పంచుతున్నారు. చేతులు నులుంకొంది. తల గీక్కుంది. పైట కొంగుకు చేతులు తుడుచుకుంది. కసువు ఊడ్చి, అంట్లు తోమి వచ్చింది.

"డబ్బు కావాలా" అన్నాడు వినాయక్. "కాదు" అంది. రేపటినుంచి పనికి రానంది. రాలేనంది. మీరంటే ఇష్టమేనంది. పనిమానటం ఇష్టం లేదంది. కానీ తప్పదంది. ఎందుకని? అడిగాడు. జీతం చాలటం లేదా? ప్రశ్నించాడు. కాదంది. పైట కొంగు చేతికి చుట్టుకొంది. మూతికి చేయి అడ్డం పెట్టుకొంది. నెమ్మదిగా నోరు తెరచింది. 'అయ్యా' అంది. 'ఊ' అంటే మీరరిజనులా? అని ప్రశ్నించింది. పైట చెంగు కొంగు అంతా నోట్లో కుక్కుకొంది. కళ్ళలో నీళ్ళు తిరిగాయి.

అతనికి విషయం అర్థమైపోయింది. ఆమెను చూస్తుంటే కళ్ళలో నీళ్ళు తిరిగాయి. కళ్ళు కనిపించటం లేదు. దృష్టి మందగించింది. చూపు లేదు. పొగనుంచి చలి, ఈగవ, ఎదుట మనిషి కనిపించడం లేదు.

శాంతమ్మ ఏడుస్తుందనిపించింది. ఉన్నట్టుండి వంగింది. కాళ్ళు తాకింది. కాళ్ళు వెనక్కు లాక్కుంది. లేచి, వంగి తప్పుకొని తలుపుదాకా పోయింది. వెనుదిరిగి చూచి వెళ్ళిపోయింది. ఆ రోజు మిగిలిన అన్నం శాంతమ్మ తినలేదు. తీసుకొని పోలేదు.

మూణ్ణెల్లు పని చేసింది. తల్లో నాలుక. మంచి మనిషి. ఇంట్లో అందరికీ ఇష్టం. పొద్దుటా సాయంకాలం వచ్చేది. మిగిలిన అన్నం తినేది. ఇంకా ఉంటే తీసుకొని పోయేది. కసువు ఊడ్చటం, అంట్లు తోమటం ఫరవాలేదు. నీళ్ళు తెచ్చేది. నీళ్ళే సమస్య. ఆమె లేకపోతే నీళ్ళతో పెద్ద కష్టం.

మళ్ళీ మామూలే. పని మనిషి కోసం కాసుల వేట. ఎవరో దొరికేవాళ్ళు. పదిరోజులు పనిచేసేవాళ్ళు. అంగడికి పోయినప్పుడో, నీళ్ళకు పోయినప్పుడో ఎవరెవరో ఏమేమో అడిగేవాళ్ళు. ఏమేమో చెప్పేవాళ్ళు.

వాళ్ళూ వీళ్ళూ అన్నవి విన్నవీ కొందరు అడిగేవాళ్ళు. కొందరు అడక్కుండా మానేసేవాళ్ళు. పనివాళ్ళతో కష్టంగా ఉందంటే తోటి లెక్చరరు పల్లెనుంచి పిల్లవాణ్ణి పిలిపించాడు. పిల్లవాడు చురుకుగా ఉన్నాడు. చలాకీగా ఉన్నాడు. బలహీనంగా దిగులుగా వచ్చాడు. తిండి లేదు.

బట్టలేదు. పెరిగే వయస్సులో పిల్లవాడు వంగిపోయాడు. చదువూ లేదు. ఊళ్ళో గొడవలు తెస్తున్నాడు. దొంగబుద్ధి. జాగ్రత్త హెచ్చరించాడు తోటి లెక్చరరు. హరిజనుల పిల్లవాడు.

పిల్లవాడు పని బాగా నేర్చుకొన్నాడు. ఆరోగ్యం కుదుటపడింది. కొత్త బట్టలు వచ్చాయి. కంటికి నిద్ర దొరికింది. కడుపుకు కూడు కుదిరింది. అతనికి పిల్లవాడంటే ప్రేమ. అవసరమై ప్రేమ కొంత. అతడి హరిజనత్వంమీద జాలి కొంత. మొత్తంమీద వాణ్ణి బాగా చూచుకొంటున్నారు. వాడి చదువుమీద భవిష్యత్తుమీద అతను దృష్టి సారించాడు.

మీరు ఫలానా అంట గదా, మీ ఇంట్లో నేను పని చేయకూడదంట గదా అని పని మానేసి పల్లెకు వెళ్ళిపోయాడు. అతడి కళ్ళు చెమ్మగిల్లాయి.

సొంత ఇంటికి రాకముందు అద్దె ఇంటిలో ఉన్నప్పుడు ఇంట్లో బీబీ పని చేసేది. ఇంట్లో అన్ని పనులూ చేసేది. దొంగతనం చేసిందని ఆమెను పని మాన్పించింది భాగీరథి. పని మానటం ఇష్టంలేక ఏడుస్తూ పనిమానింది బీబీ. పనివాళ్ళతో విసుగురావటంతో మళ్ళీ బీబీకి ఆమె కబురు పంపింది. ఆగమేఘాలమీద వచ్చింది బీబీ. పెట్టె సంచీ తీసుకొని మరీ వచ్చింది. ఇంట్లో ఉండి పోవటానికే వచ్చింది. తపోవనంలో పనిచేసి రోజూ రైలుస్టేషన్ దాకే వచ్చిపోవాలంటే అయ్యే పనికాదు. భాగీరథి రాజీపడింది. బీబీని రానిచ్చేది కాదు. దొంగబుద్ధి ఉన్నా మన జాగ్రత్తలో మనముంటే సరిపోతుంది కదా! ఆమె సర్దుబాటు చేసుకొంది. పైగా ఇంట్లో తాము లేనప్పుడు మనిషి ఉండడం మంచిదే కదా! ఇల్లు కొంచెం పెడగా కూడా ఉంది.

మళ్ళీ పనివాళ్ళతో సమస్య రాలేదు. గొడ్డు చాకిరీ చేసేది. వస్తాదులాగా తినేది. దెయ్యంలాగా నిద్రపోయేది. భర్త వదిలేశాడు. పిల్లాజెల్లా లేరు. తల్లిదండ్రులు దగ్గరకు పోదు, వాళ్ళు రారు. ఏభై ఏళ్ళదాకా ఉన్నా, ఆరోగ్యం చెడలేదు. ఒక్కరోజు కూడా తుమ్మలేదు. దగ్గలేదు. ఆ కొక్క పుగాకు నములుతుంది. నోటినిండా ఆ కొక్క ఎప్పుడూ ఉంటుంది. అదీ అవస్థ. ఆమె దగ్గర పిల్లలంతా మాలిమి.

వినాయక్ మంచం ఇంట్లోకి తెచ్చుకొంటున్నప్పుడు లేచి ఇంటి ముందు నీళ్ళు చల్లుతూ ఉంది. చెంబు భాగీరథికి ఇచ్చాడు. టేబిల్ దగ్గర కూచుని హోంవర్కు చేసుకొంటున్నవాళ్ళను చూస్తూ ఉన్నాడు. చివరివాడు మాత్రం అమ్మ ఇంకా పక్కలోనే ఉందనుకొని నిద్రను వాటేసుకొని పడుకున్నాడు.

మసక మసకగా తెల్లవారింది. జనం రద్దీ పెరిగింది. సైకిళ్ళు, రిక్షాలు, రాకపోకలు పెరిగాయి. బృహదీశ్వరాలయంలో గీతోపదేశం రికార్డు పెట్టారు. గుడిగంటలు రికార్డు. మ్యూజిక్కులో కలిసిపోయాయి.

'కర్మణ్యేవాధి కారస్తే' రికార్డు ఆగిపోయింది. కర్మణ్యేవ మళ్ళీ మళ్ళీ వినపడుతూ ఉంది. అరిగినా మంచి పనే అయింది. పూజారి ఎప్పుడు వింటాడో, ఎప్పుడు మేల్కొంటాడో ఎప్పుడు రికార్డు సరిచేస్తాడో అంతదాకా ఈ గీతోపదేశం సంగీత హింస భరించక తప్పదు.

రాత్రి బైట మంచం దగ్గరకు వచ్చి, నిల్చిన భాగీరథి అడిగింది.

'బాయిలో నీళ్ళు పడతాయా'

'ఆఁ'

'అంత నమ్మకమా'

'ఆఁ'

'ఏమిటంత నమ్మకం'

'మనం ఎవరికీ హాని చేయలేదు. మనకెవరూ హాని చేయరు. ప్రకృతి అయినా భూమి అయినా గాలి అయినా బండయినా దేవుడయినా సరే'.

'అయితే ఇంకా ఖర్చు ఉంటుంది కదా!'

'ఉంటుంది. బావి చుట్టూ గోడ కట్టించాలి. చప్టా వేయించాలి. గిలక వేయించాలి'

'బాగుంటుంది' అంది తృప్తిగా. 'నీళ్ళు పడాలికదా' అంది బెంగగా. 'గోవిందు వాళ్ళు వస్తారా' ప్రశ్నించింది.

వస్తారు. పేలుస్తారు. నీళ్ళు పడతాయి. తోడుకుంటాం. ఎవరు కావాలన్నా నీళ్ళు తోడుకోనిస్తాం అన్నాడు. అని వాళ్ళు తోడుకొంటారో లేదో అన్నాడు. నీళ్ళు తోడిపోస్తాం అన్నాడు. పోయించుకొంటారో లేదో సందేహించాడు.

ఒక పని చేద్దాం అన్నాడు ఉత్సాహంగా. 'మిషను పెడదాం. పైపు వేద్దాం. పైపు వీధిలోకి తెద్దాం. కుళాయి పెడదాం. ఎవరు కావాలన్నా నీళ్ళు పట్టుకుపోతారు. ఇక ఎవరికీ ఏ సందేహమూ ఉండదన్న సంతోషం కలిగింది.

"మన నీళ్ళు వాళ్ళు తాగవచ్చుకానీ, మనమంటుకొనే బావి వాళ్లు తాకరాదు. అంతేనా?"

"అవును" అన్నాడు.

"మనమా తేడా పాటిస్తామా?"

"మనకోసం కాదు. వాళ్ళు మరీ మడి అంటారు కదా. వాళ్ళకే కష్టమూ లేకుండా చేయటానికి ఏర్పాటు బాగుంటుంది."

భాగీరథికి జవాబు ఇష్టం లేదు.

"మనమీద వాళ్ళు పాటించే నియమాలను మనమీద మనమే వాళ్ళకోసం పాటించటం బాధగా లేదా?"

అతను బిత్తరపోయాడు. ఆమె అంతలోతుగా ఆలోచిస్తుందని కొత్తగా తెలుసుకొన్నాడు. సంతోషం కలిగింది. చూడునాదొక గర్వం. అహంకారం. పొగరు. నా నీళ్ళు తాగారన్న తృప్తి. మా నీళ్ళు వీళ్ళ దాహం తీర్చాయని, తిండి వండి పెట్టాయని, స్నానంతో శరీరమంతా తాకాయని అనుకొనటం ఆనందం. అదొక అతిశయం. వాళ్ళకు ఇష్టమయ్యేటట్లు మన నీళ్ళు వాళ్ళకిద్దామని ఆలోచన. స్వార్థం, అహంకారం.

'నీళ్ళిద్దాం. అడ్డగించవద్దు. కావలసివస్తే తోడుకొనిపోతారు. మిషను పెట్టటం, పైపు వేయటం, కుళాయి బిగించటం అంతా దండగమారి ఖర్చు, ఖర్చు మాట అలా ఉంచండి. వాళ్ళు నీళ్ళు తాగాలన్న ఆరాటంతో మన అనర్హతకు సంబంధించిన అయిష్టం లేకపోలేదు.'

ఆమె అంతస్తు తాను అందుకోలేనంత ఎత్తులో ఉందని అనిపిస్తూంది. నిజానికి ఆమె ఆలోచన సూటిగా ఉంది. అతడికి సంతోషం కలిగింది.

అతనికి ఆలోచన తెగలేదు. తన మాటలు మలిన రహితం కావు. తన గంగ వాళ్ళు తాగాలనుకోవటం ఎంతో కొంత మలినం లేకపోలేదు. నీటికి ఏ పాపం లేదు. దానికి మాలిన్యం జనం వల్ల సంక్రమిస్తుంది. బావినీరు ఎవరి సొంతమూ కాదు. బావి సొంతం. నీరు కాదు. అది దైవదత్తం. అది జనం నీరు. అది అవసరమైనవాళ్ళకు అనుగ్రహం. భూమి స్తన్యం. ఏ బిడ్డ అయినా తాగవచ్చు . దానికి ఏ పంకమూ అంటదు. జనం తలకాయల మురికి ఆలోచనల బురద దానికి అంటిస్తున్నారు'. నీటికి మురికిలేదు. భేదం లేదు. తేడా లేదు. స్పృశ్యం, అస్పృశ్యం లేదు. జలం అఖండ పావిత్ర్యం.

భర్త ఆలోచనల మైకం నుంచి తిమ్మిరినుంచి మేలుకోకముందే భార్య నెమ్మదిగా అంది. 'ఆలు లేదు, చూలు లేదు. కొడుకు పేరు సోమలింగం అన్నట్లుంది. బండ పగలాలి, నీళ్ళుండాలి. పడాలి. మన ప్రాప్తం ఎట్టుందో ఏమో'.

బిత్తరపోయిన భర్త క్షణకాలం నిరుత్తరుడయ్యాడు. వెంటనే "ఆలు ఉంది. చూలుంది. ప్రసవమే కావాలి. అది ఆగదు."

"ఏమో!"

"బండ బద్దలవుతుంది. వరద ఉప్పెనలాగా జలపడుతుంది. నీరొస్తుంది. బావి నిండుతుంది. మనం తాగుతాం. జనం తాగుతారు. పిల్లలు సంతోషిస్తారు. కాలనీ ఆనందిస్తుంది."

దూరంగా అనంతపురం అవతల బుక్కరాయసముద్రం పక్కగా దేవరకొండ మీదుగా నెత్తురు ముద్దలాంటి సూర్యుడు ఉదయించాడు. బావిలో జలపడితే నీరొచ్చినట్టుగా వెలుగు కిరణాలు భూమిని కావలించుకొంటున్నాయి.

అనంతపురం నుంచి సూర్యుణ్ణి నెత్తిన మోసుకుంటూ గోవిందు వచ్చాడు. భుజాన పికాసి ఉంది. కొడుకునూ భార్యనూ వెంట తీసుకొని వచ్చాడు. వాళ్ళు బరువుగా గంపలు మోసుకొచ్చారు. గోవిందు చొక్కా విప్పి పక్కన పెడుతున్నప్పుడు వాళ్ళు మేకుకు తాడుకట్టి లోపలికి వదిలారు. గంపల్లో తెచ్చిన సామాను సర్దుతూ ఉన్నారు.

గోవిందు మేకు గట్టి చేసి, తాడు లాగిచూచి, ఉలి, సుత్తి, బొడ్లో దోపి, బావికి దండం పెట్టి తాడుమీదుగా బావికన్నాలలోనుంచి లోపలికి దిగాడు. మరుక్షణం పని ప్రారంభించాడు. బండ తొలుస్తున్నాడు.

బెణుకప్ప వచ్చాడు. తొంగి చూశాడు. 'మళ్ళా పనా?' అన్నాడు. అతను ఔనన్నాడు. ఆటంకం లేని ఆకాశం నుంచి సూర్యుడి ప్రతాపం నేలను తాకుతూ ఉంది. ఇంకా నేల వేడెక్కలేదు. కొండగాలి తోలుతూ ఉంది. చల్లగా ఉంది. భాగీరథి కాఫీ తెచ్చి ఇచ్చి బావిలోకి తొంగి చూచి, భర్త ముఖంలోకి పరామర్శగా చూచి వెళ్ళిపోయింది.

ఇంట్లో నలుగురూ సందడి ప్రారంభించారు. పొరుగిళ్ళ పిల్లలు తోడయ్యారు. వాళ్ళదెంత మధురమైన గోల! ఎంత హాయిగా ఉంది. అతను లెక్చరరు కావటం వల్ల, గంటల తరబడి పాఠాలు చెప్పటం వల్ల, శబ్దమంటే ఇష్టమై, నిశ్శబ్దమంటే అయిష్టమయి పిల్లల ఆటలు అల్లరి ఇష్టం కాబోలునని ఆమెకు అనిపిస్తుంది. ఆమె గోల భరించలేదు. ప్రశాంతంగా ఉండటం ఇష్టమంటుంది.

భర్త కొన్ని సందర్భాల్లో తనలోకి తాను కుంచించుకొనిపోయి గంటల తరబడి ఏకాంతంగా కూర్చుంటాడు. అంత ఏకాంతంగా అంత నిశ్శబ్దంగా ఇంత అల్లరి, ఇంత గోల భరించే మనిషి ఉండగలగటం ఆమెకు ఆశ్చర్యంగా ఉంటుంది.

ఇంతకాలం నిశ్శబ్దంగా ఉన్న బావిని చూడాలంటే ఆమెకు భయంగా ఉండేది. బండ తొలుస్తున్న మోతకి బావి శబ్దమై ప్రతిధ్వనిస్తూ టంగ్ టంగ్ శబ్దం ఆమెకు భరింపశక్యం కాకుండా ఉంది. బావి శబ్దం అమిత ఇష్టంగా ఆలకిస్తూ ఉన్నాడు భర్త. పని లేకపోయినా అటు ఇటూ తిరుగుతూ ఉన్నాడు.

బృహదీశ్వరాలయానికి వచ్చేవాళ్ళు పోయేవాళ్ళు అంతులేదు. ఇంటిదగ్గరకు వచ్చి బావిలోకి తొంగి చూచి "బావిపనా?" అంటున్నారు. "బండ పడిందా?" అంటున్నారు. కష్టమే అంటున్నారు. వెళ్ళిపోతున్నారు. ఒకే సమాధానం చాలామందికి చెప్పవలసి వచ్చింది. అవునన్నాడు. అవునవునన్నారు. ముందుముందుగా జవాబులు చాలాసేపు చెప్పాడు. రానురాను అవునుతో ముగించాడు. ఔతో ఆపాడు. తల ఊపాడు. కళ్ళు కదిపాడు. ఇక ఏమీ జవాబు లేక నీరసంగా ఇంట్లోకి వచ్చి కూర్చున్నాడు.

ఆమె గుడికెళ్ళి వచ్చింది. టెంకాయ కొట్టింది. ప్రదక్షిణం చేసింది. ప్రసాదం తీసుకొంది. తండ్రీ కొడుకులకు ప్రసాదం పెట్టుమని గోవిందు భార్యకిచ్చింది. ఆమె చిప్ప పగలగొట్టి కొబ్బరి తీసి, ముక్కలు చేసి అందరికీ పంచి, బావిలోకి విసిరింది. వాళ్ళిద్దరూ బీడి పంచుకొన్నట్లు కొబ్బరి పంచుకున్నారు. దాన్ని కాల్చేవాళ్ళు దీన్ని తిన్నారు.

పొద్దుబారడెక్కింది. పిల్లలు జట్లు జట్లుగా వచ్చి బావిలోకి తొంగి చూచి, మట్టి గుట్ట మీదకెక్కి జారిపోతున్నారు. వదిలేసిన బావి పని మళ్ళీ మొదలు పెట్టారని అందరికీ ఆసక్తిగా ఉంది.

"నీళ్ళు పడతాయంటావా?" బెణకప్ప అడిగాడు.

"ఆఁ" అన్నాడు. నలుగుర్నీ అడిగానన్నాడు. అడిగి మళ్ళీ పని మొదలు పెట్టించానన్నాడు.

పదిగంటలకు తండ్రీ కొడుకులు కూడబలుక్కొని బావిలోంచి పైకి వచ్చారు. కాళ్ళూ చేతులూ కడుక్కొని గోడవారన కూర్చున్నారు. ఆమె ముద్ద పెట్టింది. ఎర్రగారం రాగిముద్ద ఆరగారగా తిన్నారు. నీళ్ళిచ్చింది. తాగారు. చెట్టు నీడన మొదట్లో తలకింద చుట్టుకుదురు పెట్టుకొని వెల్లకిలా పడుకున్నాడు గోవిందు. తల్లీ కొడుకు కూర్చుని కబుర్లు చెప్పుకొంటున్నారు.

ముఖంలోకి తొంగి చూస్తున్న వినాయక్‌తో గోవిందు చెప్పాడు.

"నాలుగు తొలులు"

"ఇంకెన్ని?"

"రొండు"

"చాలా"

"సాల్చాలు"

అలసట దీరి, ఆకలి దీరి విశ్రాంతి సరిపోయి తండ్రీ కొడుకులు బావిలోకి దిగబోతున్నప్పుడు అతనడిగాడు.

"లోతెంత?" లోతు గురించి.

"నాలుగైదంగుళాలు"

"చాలా"

"కొల్లకి, సాల్చాలు"

ఇద్దరూ బావిలోకి దిగారు. పని మొదలుపెట్టారు. బండలో ఉలి, రంధ్రం చేస్తుంది. సుత్తి కొడుతుంది. అంగుళం అంగుళన్నర వెడల్పుతో నాలుగైదు అంగుళాల లోతుకు తొలిచేస్తారు. ఉలి పొడుగు ఆరంగుళాలు అంతకంటే లోతుగా తొలిచేయటం సాధ్యం కాదంటాడు గోవిందు. అటువంటి తొలులు ఆరుకావాలంటాడు.

కాఫీ తెచ్చిన బీబీ చెప్పింది. లోనికి రావల్లంట అమ్మయ్య చెప్పె.

"వస్తున్నాను పద!" వెళ్ళిపోయింది.

ఏమవుతుందో, నీళ్ళు పడతాయో లేదోనన్న బెంగతో ఆమె కూర్చుంది. పిల్లలు ఇంటి పట్టునేలేరు. పిలిచినా పలకరు. ఎక్కడ ఆడుకొంటున్నారో ఏమో!

లోపలికి పోయి, భార్యను పలకరించి, ధైర్యం చెప్పి, నీళ్ళు పడతాయని భరోసా ఇచ్చాడు. బతుకు జూదమయిపోయింది. ధర్మరాజుకే తప్పలేదు. వ్యసనం కాదు, వ్యవహారం. దాని తీరే అంత. ఆడి తీరాలి. గెలుపో, ఓటమో మన చేతుల్లో ఏమీ లేనట్లుగా ఉంటుంది. ప్రయత్నం మనవంతు. పిల్లల అదృష్టం. ఈ పరిస్థితుల్లో కొండకి వెంట్రుక కట్టాడు. వస్తే కొండ వస్తుంది. పోతే వెంట్రుక పోతుంది. ఈ వెంట్రుక మనకు పెద్ద బరువు. పెద్ద అప్పు.

భార్య అడిగింది. "కొండ వస్తుందా?"

"వస్తుంది."

"బండ పగులుతుందా?"

"పగులుతుంది." బైటికి వచ్చి బావి చుట్టూ తిరుగుతున్నాడు.

వినాయక్ తాను చేయగలిగింది చేస్తాడు. చేయలేనప్పుడు కాలు కాలిన పిల్లిలాగా తిరుగుతాడు. ఇప్పుడిలా తిరగటం అతని ఆశకే గుర్తు. తానేమీ చేయలేని పరిస్థితి ఉన్నప్పుడు ఇలాగే తిరిగేవాడు. భార్యకు హాస్పిటల్లో లేబర్ వార్డులో కాన్పు అవుతుంటే వరండాలో ఇలాగే

తిరిగాడు. ఒక్కసారి గాదు, నాలుగుసార్లు. ఇది సరిగ్గా అటువంటి పరిస్థితి. ఈ తిరగడం అతడి అసహాయస్థితికి గుర్తు. ఆందోళనకు నిదర్శనం. బాధ సంకేతం. చింతకు కార్యరూపం!

ఏమీ చేయలేమని తెలిసినా మనిషి ఆరాటం, పోరాటం తప్పవు. ఊరికే కూర్చోలేడు. నిలబడలేడు. తిరగలేడు. బావిలోకి తొంగి చూచి, తిరిగి రావటం నూటొక్కటోసారి. ఊరికే, ఏమీ లేదు. పనీ లేదు. ఉండలేడు. చూడలేడు. చూడకుండా ఉండలేడు. అదో జీవన సమరం.

తండ్రీ కొడుకులు బండ తొలుస్తున్నారు. నీళ్ళు చల్లుతున్నారు. ఉలితో బండకు బొక్క పెడుతున్నారు. ఒక్కొక్క పెచ్చు లేచిపోతూ ఉంది. బండ మీద రంధ్రంలో ఉన్న ఉలిని ఎడం చేత్తో పట్టుకున్నారు. కుడిచేత్తో సుత్తితో కొడుతున్నారు. రవ్వలు లేస్తున్నాయి. నీళ్ళు పోస్తున్నారు. అణువణువూ తొలచుకుంటూ పోతున్నారు. అదే పని. కొట్టిందే కొట్టటం, చేసిందే చేయటం. గంటల తరబడి అవే చేతులు, అదే పనిని, అదే పద్ధతిలో, అదే లయలో, అలాగే క్రమంగా వరుసగా ఒకే మూసలో ఒకే మోతతో, ఒకే వేగంతో ఒకే జాగ్రత్తతో, ఒకే ఒడుపుతో క్రమంగా తొలిచేస్తున్నారు.

నిజానికి పని చూడడానికి విసుగుగా ఉంటుంది. చిన్నప్పుడు తప్పు చేస్తే గుంజీళ్ళు తీయించేవాళ్ళు. ఒకే పని పందసార్లు దయతలిస్తే యాభై సార్లు చేయాలి. అలుపు, కాళ్ళు నొప్పి, కీళ్ళు వణకటం, చెమట, కన్నీరు, ఏడుపు, చిన్నప్పుడు తప్పురాస్తే నూరుసార్లు రాయాలి అవే వాక్యాలు. రాసి రాసీ చేయి నొప్పి. మాష్టర్ని తిట్టటం. తప్పును తిట్టటం. గోవిందు అదే పని. అదే క్రమం. ఎవర్నీ తిట్టడు. జీవితాంతం అదే పని. ఓర్పుగా ఎన్ని బావులు తవ్వాడో, ఎన్ని తొలులు వేశాడో. వంగిన నడుంకు తెలుసు. గడచిన కాలానికి తెలుసు. బావిలో నీళ్ళు పడితే తాననుభవించడు. ఆనందిస్తాడు. అనుభవించేవాళ్ళను చూచి ఆనందిస్తాడు. గంగను చూచి పొంగిపోతాడు. ఇలా పొంగిపోవటం కోసం ఎన్ని రోజులు ఈ పోరాటం!

గుంజీళ్ళకు ఒక ముగింపు ఉంది. ఉలిదెబ్బలకు ముగింపులేదు. ఒక్క తొలికి ఎన్ని దెబ్బలు. లెక్కలేదు. తొలులు ఆరే! దెబ్బలెన్ని! బండను బట్టి! బండ సాంద్రతను బట్టి ఉలి పదును పెట్టి, సుత్తి వేణును బట్టి. చేతిబలం బట్టి, సంకల్పబలం బట్టి ఎన్ని దెబ్బలు.

తండ్రీ కొడుకులు నాలుగు చేతులుగా మాత్రమే కనిపించారు. కాలంగడుస్తూ ఉంది. వాళ్ళ చేతులు ఉలులుగా, సుత్తెలుగా మారాయి. రెండు ఉలులు. రెండు సుత్తెలుగా మారారు. చూస్తూ ఉండగానే వాళ్ళు ఆరు తొలులై బయటపడ్డారు. మనుషులు మాయమయ్యారు. పనిగా మారారు. పని మాత్రమే కనపడుతూ ఉంది. ఫలితం మాత్రమే కనపబడుతూ ఉంది. ఉపయోగం ఎదుటపడింది. అవసరమే ప్రత్యక్షమయింది. ఇప్పుడు నిరుపయోగం దృష్టి గోచరం కాదు. అవసరమైతే అగుపించదు. వాళ్ళిద్దరూ నిరుపయోగమయ్యారు. వాళ్ళ అవసరం తీరిపోయింది. ఆరు తొలులు నోళ్ళు లాగా గొంతు తడార్చుకొంటున్నాయి. ఇంట్లోని ఆరునోళ్ళు లాగా ఆరు తొలులు. మనిషెంత స్వార్థపరుడు. జీవించినంతకాలం తనకోసం తనెంత తపన పడతాడు. వినాయక్‌కి కళ్ళు తిరిగినట్లు అనిపించాయి. బావిలోకి చూడడం మానేశాడు. సూర్యుడివైపు తల తిప్పాడు. సూర్యుడు నెత్తిమీదికి రావటానికి అంగలు పంగలు చాచి వేస్తున్నాడు.

గోడవార నీడలో బీబీ కుర్చీ తెచ్చివేస్తే అతను కూర్చున్నాడు. తండ్రీ కొడుకులు బావిలోంచి పైకి వచ్చారు. కాళ్ళు చేతులు కడుక్కున్నారు. ముఖంమీద నీళ్ళు చల్లుకొన్నారు. గోడవారకు వచ్చారు. గోడకు వీపులు మోటించి కింద కూర్చున్నారు. గోవిందు భార్య ఎదురుగా వచ్చి నిలబడింది. ఏమీ ఎవరూ మాట్లాడుకోలేదు.

"తొలులు అయిపోయినాయా"

"ఐపాయ"

"సరిపోతాయా"

"సుడీ కొల్లకి"

మళ్ళీ ఎవరూ ఏమీ మాట్లాడలేదు.

వినాయక్ వాళ్ళ దగ్గరే ఉన్నాడు. మనస్సు లేదు. అది ఇల్లు వదిలి, బృహదీశ్వరాలయం దాటి, వీధి చివరి దాకపోయి, పొలాల్లోకి బలుబుల ఫేక్టరీ పైన విశాలమైన మైదానంలోకి తేరిపారచూస్తూ ఉంది. ముళ్ళగడ్డి ఎండిపోతే ఎవరో నిప్పు పెట్టారు. పొలం తగలబడుతూ ఉంది మంట! పొగ! నల్లగా బూడిద. నేలకాలిన మచ్చ!

వానలు పడి, నేల కొత్త చిగుళ్ళు వేయటానికి ఎండుగడ్డి ఎండాకాలం నుంచి పోక తప్పదు. గడ్డీ మామూలే. మంటా మామూలే. వానలు పడతాయా? మోళ్ళు చిగుళ్ళు వేస్తాయా? అతడి ఆశలు చిగుళ్ళు తొడిగాయి. పొలాల్లో తిరిగివచ్చిన అతడి మనస్సు ఇల్లు చేరేసరికి గోవిందు బావిలో దిగటానికి సిద్ధమవుతున్నాడు.

ఆరు తూటాలకు వైర్లు తొడిగాడు. వాటి చుట్టూ తాడు గట్టాడు. తాడు బొడ్లో దోపుకున్నాడు. మేకుకు కట్టిన మోకు లాగిచూశాడు. బావికి దండం పెట్టాడు. లోపలికి దిగాడు.

కొడుకు లోపలికి దిగలేదు. ఒడ్డునే ఉండిపోయాడు. లోపలికి దిగిన గోవిందు బీడీ తాగటం లేదు. మాస్టర్ని చూచి పుస్తకాలు సర్దుకుంటున్న ఒకటో తరగతి పిల్లాడు లాగా ఉన్నాడు. దేవుడి దగ్గర తీర్థప్రసాదాల కోసం దోసిలి పట్టిన భక్తుడిలాగా ఉన్నాడు.

ఆరు తొలుల్లో తడి గుడ్డతో తుడిచాడు. పూర్తిగా తుడిచాడు. పొడిగా చేశాడు. బండ శుభ్రంగా ఉంది. తాగి పారేసిన బీడీ ముక్కలు ఏరి బొడ్లో దోపుకున్నాడు. ఏ మురికీ లేదు. తొలులు కళ్ళై, బండ దేవత లాగా ఉంది. గంగాభవానిలాగా ఉంది.

బొడ్డులో నుంచి తాడు లాగాడు. వేలబడుతున్న తూటాల కట్ట చేతికి వచ్చింది. కట్ట విప్పాడు. ఒక్కొక్క తూటా ఒక్కొక్క తొలిలో పెట్టాడు. అది దాదాపు మునిగిపోయింది. తొలిలో ఆరు తూటాల వైర్లు చేతబుచ్చుకున్నాడు. వైర్లు లాగి చూశాడు. తూటాలు కదలకుండా తొలుల్లో కూర్చాడు. వైర్లు చివర్లు కలిపి కట్టాడు. పైకి చూశాడు. భార్య, కొడుకు, వినాయక్, భాగీరథి పిల్లలు తొంగి చూస్తున్నారు. పైకి వచ్చే మోకు కట్టిన మేకు గట్టి చేయమన్నాడు. మోకులాగి చూశాడు. గట్టిగా ఉందనుకొన్న తరువాత చెప్పాడు.

"ఈసగాలికి ఎవుల్లూ రావొద్దు. అరవండి. పొండి." భార్య ఒక పక్కకు కొడుకు మరోపక్కకి వెళ్ళారు. జనం రాకపోకలు ఆపారు. బావి చుట్టూ వంద గజాలు దూరంగా జనాన్ని ఆపారు.

"మీరు పొండి సావీ" అన్నాడు గోవిందు.

గోవిందును ఒక్కణ్ణే అక్కడ వదిలి వెళ్ళటం అతనికిష్టం లేదు. ప్రమాదం తెలిసిందే.

"ఇంట్లోకిబో సావీ"

అందరూ ఇంట్లోకి పోయారు. తలుపులు కిటికీలు వేసుకున్నారు. కిటికీ కొంచెం తీసి అతను బావివైపు చూస్తున్నాడు.

తూటాలు పేలినప్పుడు రాళ్ళు పగిలి పైకి లేస్తాయి. చాలా బలంగా లేస్తాయి. పైకి లేచిన రాయి బండా రాతి ముక్క మీద పడితే తల పగులుతుంది. బండ పేలినప్పుడు మరీ కష్టం. ప్రాణాపాయం కూడా ఉండవచ్చు.

చుట్టుపక్కల వాళ్ళ అరుపులకు జనం ఆగిపోయారు. ఎక్కడివాళ్ళు అక్కడ నిలబడి పోయారు. మనుషులు, సైకిళ్ళు, రిక్షాలు ఎక్కడివక్కడ బంద్! కర్ఫ్యూ విధించిన నగరంలాగా రోడ్డు మారిపోయింది. బావిచుట్టూ పిట్ట కూడా మెదలటం లేదు.

బావిలో గోవిందు వైర్లు చివర్లు అన్నీ కలిపి కట్టిన తాడు మళ్ళీ లాగి చూచి ఒక చోట పెట్టాడు. పైకి చూశాడు.

వాటిని అంటించాలి. ఆరు ఒకేసారి అంటుకోవాలి. వాటి కొసలన్నీ ఒకే కుదురుగా ఉన్నాయి. అంటించిన తరువాత తాడు మీదుగా బావిలోంచి పైకి ఎక్కిరావాలి. దూరంగా పోవాలి. గోడవారకయినా చేరాలి. చెట్టుకిందకయినా చేరాలి. వైర్లు కాలి, తూటాలు పేలి, రాళ్ళు పగిలి, పైకి ఎగిరేలోగా వాటికి దొరకనంత దూరంగా సురక్షితంగా పోవాలి. బావిలోంచి వేగంగా ఎక్కలేకపోయినా దూరంగా పోలేకపోయినా ప్రమాదమే!

అంతా సవ్యంగా ఉందనుకొన్న తరువాత అగ్గిపుల్ల తీశాడు. ఏం పొరపాటు చేసినా గోవిందు ప్రాణానికి ప్రమాదం.

ఆరువైర్లు కుదురుగా పెట్టి అగ్గిపుల్ల గీసి అంటించాడు. వైర్లు అంటుకొన్నాయి. ఆరూ అంటుకొన్నాయని నమ్మకం కుదరగానే తాడు పుచ్చుకొన్నాడు. నెమ్మదిగా ధైర్యంగా బావి గోడ కన్నంలో కాలు పెడుతూ, ఒక్కొక్క కన్నం దాటుతూ, మోకు మీదుగా గోవిందు, ప్రైమ్మినిస్టర్ ఉపన్యాసం ఇచ్చినట్లుగా, శ్రీనివాస్ మాండలిన్ వాయించినట్లుగా, ఘంటసాల పాడినట్లుగా పైకి పైపైకి సాగి ఎక్కి వస్తున్నాడు. వస్తూ వెనక్కు చూశాడు. వైర్లు అన్నీ అంటుకొన్నాయి. అన్ని వైర్లు కలిపి కట్టిన దారం ఊడిపోయింది. వైర్లు వేరు వేరయ్యాయి. ఏ తూటా దగ్గరకు ఆ వైరు చురచురమనుకొంటూ పోతూ ఉంది. బిలియర్డ్స్ బంతుల్లాగా చెల్లాచెదురుగా మండుతున్నాయి. ఎవరి క్లాసుకు వాళ్ళు వెళ్ళే స్కూలుకు ఆలస్యమయిన పిల్లల్లాగా చకచకా మండుతున్నాయి వైర్లు.

గోవిందు పైకి ఎక్కి వస్తున్నాడు. వినాయక్ కిటికీలోంచి గోవిందు తల చూశాడు. ఇంకా పూర్తిగా గోవిందు పైకి రాలేదు.

ఉన్నట్టుండి పెఠిల్లుమని శబ్దం వినబడింది. బావి చుట్టూ వందగజాల దూరం నుంచి అల్లకల్లోలంగా అరుపులు, అంతలోనే నిశ్శబ్దం. బావిలోంచి ఎక్కి వస్తున్న గోవిందు గట్టుమీదికి ఎక్కినట్టు రాలేదు. తోసినట్లు వచ్చాడు. నెట్టినట్లు వచ్చాడు. ఎక్కినవాడు నిలబడలేదు. కూలబడ్డాడు. కాళ్ళూ చేతులు కూడదీసుకొని చెట్టుకిందికి పోయాడు.

మళ్ళీ శబ్దం. పిడుగు పడ్డట్టుంది. బండ లేచింది. చెట్టుమీద పడింది. కొమ్మ విరిగింది. గోవిందు చెట్టుకింది నుంచి కుంటుతూ కుంటుతూ నడిచిపోయాడు.

మళ్ళీ శబ్దం ఉరుమురిమినట్లు. గోవిందు కనబడడం లేదు. ఏమయ్యాడు? కూర్చు న్నాడా? నడుస్తున్నాడా? దూరంగా పోతున్నాడా?

మళ్ళీ బలంగా రెండు మేఘాలు ఢీకొన్నట్లుగా పిడుగులు పడుతున్నట్లుగా శబ్దాలు. రాళ్ళు ముక్కలై వాన కురిసినట్లు పడుతున్నాయి. ఇంటిమీద పెద్దరాయి పడి, ఇల్లు పడుతుందా అన్నంతగా శబ్దం చేసింది.

గోవిందు కనిపించడం లేదు.

పగిలిన రాళ్ళు రవ్వలై పైకి లేస్తున్నాయి.

దీపావళి నాడు చిచ్చుబుడ్డి రవ్వలు చిమ్మినట్లు బావి రాళ్ళు చిమ్ముతూ ఉంది.

ఉన్నట్టుండి మళ్ళీ శబ్దం. ఓటికుండ పగిలినట్లు మోత. రాళ్ళు లేవలేదు. శబ్దం ఘనంగా లేదు.

పిచికారీ కొడితే నీళ్ళు చిమ్మించి కొట్టినట్లు బావిలో నుంచి వేపచెట్టు ఎత్తుదాకా శబ్దంతో పాటు నీళ్ళు. ఒక్కసారి, మెరుపు మెరిసినట్లు ఎగిరిపడ్డాయి. ఫౌంటేన్ చిమ్మినట్లు ఒక్క క్షణకాలం అనిపించింది.

ఆరు తూటాలు పేలటం ఆగిపోయింది. అతను బైటికి వచ్చేసరికి బావి చుట్టూ నిశ్శబ్దం రాజ్యం చేస్తూ ఉంది. అంతదాకా ఉన్న శబ్దం ఇష్టమయింది. ఆ నిశ్శబ్దమూ ఇష్టంగా ఉంది. గోవిందు కనిపించలేదు.

వినాయక్ కళ్ళూ, కాళ్ళూ గోవిందు కోసం వెదుకుతున్నాయి.

గోవిందు కనిపించలేదు. అతడి భార్య కనిపించలేదు. కొడుకు కనిపించలేదు. ఎక్కడికక్కడ నక్కి ఆగిపోయిన మనుషులు ముందుకు వస్తున్నారు. బావిచుట్టూ చేరుతున్నారు. బావిలోంచి లేచి పడ్డరాళ్ళు రప్పలులాగా చిందరవందరగా జనం.

భాగీరథి పిల్లలు, బీబీ వెలుపలకి వచ్చారు. అందర్నీ అందరూ చూస్తున్నారు. గోవిందు కోసం చుట్టూ చూస్తున్న అతనికి జమ్మిచెట్టుకింద, పాముల పట్టు పక్కనే చెట్టు చుట్టూ కట్టిన అరుగుమీద, గోవిందు కూర్చున్నాడు. ప్రక్కనే భార్య ఉంది. కొడుకున్నాడు.

పరుగు పరుగున పోయిన వినాయక్ ఏమయిందేమయింది అన్నాడు.

'ఏవీ కాలేసావీ' అన్నాడు గోవిందు. కట్టుకొన్న పంచ ఎర్రగా ఉంది. నెత్తురు మరక!

"ఏందీ నెత్తురు!" అతను కంగారుగా ఉన్నాడు.

"ఏంది స్వామీ నువ్ గూడ్క" అని మొదటి తూటా పేలటం, పెద్దరాయి ముక్క లేవటం, ముడ్డికి తగలటం, అది మనిషిని ఎత్తి గట్టున పడేయటం దాని దెబ్బకు పిర్రలు పగలటం, నెత్తురు రావటం చెప్పాడు.

ముడ్డీ, ముడ్డి మీద బట్ట చీలికలు పీలికలు అయిపోయాయి. నెత్తురు కారుతూ ఉంది. వద్దన్నా వినకుండా గోవిందుకు నడుం మీద, మోకాళ్ళకు పైన కట్టు గట్టాడు. నెత్తురు కారుతూనే ఉంది. వినాయక్ ఏడుస్తున్నాడేమో ఎవరికీ తెలియదు. ముక్కు చీదుతున్నాడు. కళ్ళు తుడుచుకుంటున్నాడు.

"యాంది సావీ. యాందయిదబ్బా, యెందుకిట్టా సుడీ. ఇదేందీ మనిషి. యాడవొద్దు సావీ. నాకేంది గాలా సుడీ లేచి" నిలబడ్డాడు. జనం చుట్టూ పోగయ్యారు.

"హాస్పిటల్‌కి పోదాం. డాక్టరును కలుద్దాం"

"ఆసుపత్రికెందుకు సావీ! సుడీ సిటికిలో పాయా"

వినాయక్‌కి నమ్మకం కలిగించటానికి గోవిందు నడవసాగాడు. కుంటుతూనే ఉన్నాడు. ఎవరెవరో ఎదురొస్తున్నారు. ఏమేమో చెబుతున్నారు. అతనేమే వినటం లేదు. గోవిందునే చూస్తున్నాడు.

అతడి నడక మామూలుగా లేదు.

"నీ బిడ్డలు కట్టాలిట్టా తీరినాయ సావీ"

"అయి తోడి పారబొయ్యాల్ల" ఎవరెవరో ఏమేమో అంటున్నారు.

ఎవరూ తోడి చూచి శుభ్రం చేయలేరు. ఆ బావిలో గోవిందు చెమట ఉంది, రక్తముంది. కన్నీరుంది. అది పెద్ద ఊట. దానికి అడ్డం లేదు. అంత పెద్ద జల. పిడికిలి. అంత రంధ్రం. బండ పగిలి కన్నం పడి నీరు పైకి ఎగదన్నింది. మూడు నిలువుల నీరొచ్చింది.

గోవిందు భార్య కడవతో నీళ్ళు తోడి కడవకు కడవ తెచ్చింది.

"నీళ్లు తాగు సావీ"

"నువ్వు తాగు" అని కడవ నోటి దగ్గర పెట్టాడు. చేయి అడ్డంపెట్టుకొని గోవిందు తాగాడు. దాహం తీరేదాకా తాగాడు. సగం కడవ తాగినట్లు తాగాడు. పక్కకు పడ్డ నీళ్ళతో గోవిందు ముఖం కడిగాడు వినాయక్. నీళ్ళు తాగు సావీ అంటూనే ఉన్నాడు. గోవిందు కడవలో మిగిలిన నీళ్ళు అతను తాగబోతుంటే గోవిందు వారించాడు. 'నా యంగిలీ సావీ మారాజా.'

"నీ ఎంగిలేమిటి నా ఎంగిలేమిటి? నీటికి ఎంగిలి లేదు. గంగకు ఎంగిలి లేదు. నీ ఎంగిలని నేను మానదలిస్తే చస్తే బావిని వాడుకోరాదు. బావి అంతా నీ ఎంగిలే! నీ చెమటే! నీ నెత్తురే, నీ కన్నీరే, నీ బీడీ ముక్కలే! నీ బీడీ బూడిదే! నేలే మట్టే అయినా గంగ పవిత్ర. అతను

కడవలో నీళ్ళు తాగుతుంటే గోవిందు, అతని భార్య, కొడుకు ఆశ్చర్యంగా చూస్తూ నిలబడ్డారు. ఇంట్లో వాళ్ళందరూ, వస్తూ పోతూ తొంగిచూచిన వాళ్ళందరూ నీళ్ళు తాగారు.

టెంకాయ నీళ్ళన్నారు. గంగన్నారు. అమృతమన్నారు.

వినాయక్ బావిలోకి చూశాడు. అది నిండుకుండలాగా తొణికిసలాడుతూ ఉంది. నెలలు నిండిన మనిషిలా బరువుగా ఉంది. అమ్మలాగా ఆప్యాయంగా భూమిలాగా ఓర్పుగా ఉంది. భూదేవి ప్రేమలాగా తల వూపుతూ ఉంది. గంగాభవాని పైకి వర్షంలాగా వస్తూ ఉంది.

"ఈ బాయి ఎప్పటికీ వొట్టిపోదు సావీ. రాతిబండల నడిమి నీ ఇల్లు!"

బావిని చూస్తే ఆనందం. గోవిందును చూస్తే బాధ. వినాయక్ కళ్ళనిండా నీళ్ళు. ఈ కన్నీరు. ఆనందం, దుఃఖం రెండింటినీ చెబుతుంది.

నీళ్ళు తాగిన వినాయక్ ముఖం పెద్ద కొడుకు తుడుస్తుంటే రిక్షాను పిలుచుకొని రమ్మన్నాడు, తండ్రి కొడుకు చేయి ముద్దాడుతూ.

ఈ ఇంటి ఇల్లాలు పేరు భాగీరథి. ఇంటి పేరు నాప బండ మీద భాగీరథి ఉంది. ఈ ఇంట్లో మునుపు గంగ లేదు. ఇక ఉంటుంది.

నీళ్ళుంటే మనుషులు శాంతచిత్తులవుతారు. తపోవనంలో ప్రశాంతి ఉంటుంది. చెట్లు మొలుస్తాయి. పెరుగుతాయి. పెద్దవవుతాయి.

నారాయణపురంలో నరనారాయణులిద్దరూ నివసిస్తారు. అనంతపురం వస్తూ పోతూ ఉంటారు.

నీళ్ళుంటే అనంతపురం అనంత సంపన్నమే కాదు, ఐహిక్మంగా, ఆముష్మికంగా అనంత సౌందర్యమవుతుంది.

భాగీరథిలో నుంచి బైటికి వచ్చిన చిరంజీవులు తపోవనం నుంచి బయలుదేరి నారాయణపురం బాటలో భవిష్యత్తును వెదుక్కొంటూ అదృష్టవంతులై అనంతపథగాములై అనంతపురం చేరుకుంటారు.

పెద్దకొడుకు రిక్షాతో వచ్చాడు. గోవిందును అతడి భార్యను, కొడుకును రిక్షాలో కూర్చోపెట్టుకున్న వినాయక్ సైకిల్‌మీద అనంతపురం తీసుకొని పోతున్నాడు. సూర్యుడు కూడేట్లో కుంకుతూ ఉన్నాడు. ఇదే సూర్యుడు మళ్ళీ రేపు దేవరకొండ్లై ఉదయిస్తాడు.

సైకిలూ, రిక్షా, డాక్టరు కోసం అనంతపురం వైపు సాగిపోతున్నాయి.

✦